

Nytt i privatretten

Utgitt av Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo

Nyhetsbrev for informasjon på det privatrettslige området. Nr. 3/2005

ARBEIDSRETT

«Masseoppsigelser», drøftelsesplikten og virkning for oppsigelser – EF-domstolens dom 27. januar 2005 i sak C-188/03

Ved mulige «masseoppsigelser» har arbeidsgiveren en plikt til å informere og føre drøftelser med «arbeidstakernes tillitsvalgte» og til å sende melding til Arbeidsformidlingen. EUs Rådsdirektiv 75/129/EØF med senere endringer og konsolidering i direktivene 92/56/EØF og 98/59/EF er gjennomført i norsk rett med arbeidsmiljølovens § 56 A (som videreføres i en ny arbeidsmiljølov, i dens § 15-2). Informasjons-, drøftelses- og melde-

pliktene er her sett på som «saksbehandlingsregler». Men de har materiellrettslig betydning. Det understrekes av EF-domstolens dom av 27. januar 2005 i sak C-188/03, *Junk*.

Saksforholdet var i korthet: Irmtraud Junk var ansatt som pleieassistent og hjemmehjelper i AWO Gemeinnützige Pflegegesellschaft Südwest mbH (AWO). Selskapet hadde omkring 430 ansatte og drev virksomhet med hjemmehjelp-tjenester. På grunn av betalingsvanskeligheter søkte AWO 31. januar 2002 om å bli tatt under insolvensbehandling, som ble formelt åpnet 5. februar samme år. Med virkning fra 1. februar fritok selskapet samtlige ansatte fra arbeidspunkt, og det betalte ikke lønn for januar. Konkursbehandling ble åpnet 1. mai 2002. Medio juni var det igjen 176 ansatte; i slutten av august 2002 var antallet redusert til 172.

Bobestyreren meddelte ved brev av 19. juni til arbeidstagerrepresentasjonen i selskapet, «bedriftsrådet» (Betriebsrat), at han hadde til hensikt å gå til oppsigelse av alle løpende arbeidsforhold med den tre måneders oppsigelsesfrist som gjelder i tysk rett ved konkursbehandling, dvs. til utløp pr. 30. september. Bedriftsrådets formann svarte i brev av 26. juni at også bedriftsrådet var interessert i å få saken snarlig avsluttet. Fru Junk (og de øvrige) ble så sagt opp ved brev av 27. juni, som hun mottok 29. juni, til opphør pr. 30. september 2002. Ved brev av 27. august, vedlagt bedriftsrådets uttalelse, underrettet bobestyreren den stedlige arbeidsformidlingen om at

oppsigelser for 172 arbeidstagere ville utløpe den 30. september.

Irmtraud Junk reiste søksmål ved arbeidsdomstolen (første instans) i Berlin 17. juni 2002 med påstand om at oppsigelsen av henne var «unwirksam»; det svarer grovt sett til en påstand om *ugyldighet* etter arbeidsmiljølovens regler. Domstolen fant grunn til å forelegge spørsmål for EF-domstolen om begrepsforståelsen av EF-direktivets (98/59/EF) regler. Utgangspunktet for dette var terminologisk:

Den tyske sprogversjonen av direktivet bruker uttrykket «Entlassung» om det som i den norske språkdrakt er kalt «oppsigelse». Det samme uttrykket er brukt i de bestemmelsene i den tyske stillingsvernlov som gjennomfører direktivets regler i tysk rett (Kündigungsschutzgesetz, §§ 17 flg). I tysk nasjonalrettslig terminologi, også i denne loven, skilles det imidlertid mellom «Kündigung» og «Entlassung». Den første termen betegner *meddelelsen* om at arbeidsforholdet skal opphøre – avgivelsestidspunktet for selve oppsigelsen – mens den andre betegner det *faktiske opphørstidspunkt*, hvilket da normalt vil være utløpet av oppsigelsesfristen. Den rådende oppfatning i tysk rett har vært at prosedyrereglene for «masseoppsigelser» knytter seg til det siste, ikke til det første av disse tidspunktene. Dommeren i Berlin-domstolen hadde et annet syn og stilte to spørsmål til EF-domstolen:

For det første om direktivets uttrykk «Entlassung» (oppsigelse, redundancy, osv.) skal forstås som opphørsmeddelelsen eller som det

Innhold nr. 3:

Arbeidsrett	1
Litteratur	6
Avtalerett	7
Boligrett	8
Erstatningsrett	12
Immaterialrett	16
Designrett	16
Opphavsrett	17
Varemerkerett	23
Tingsrett	23

e-post: jus@cappelen.no
<http://www.cappelen.no>

etterfølgende opphørstidspunkt (fristutløp). For det annet: Hvis opphørsmeddelelsen er den riktige forståelse, kreves det da at prosedyrene etter direktivets artikkel 2 og artikkel 3 og 4 er avsluttet før slik meddelelse kan gis? Det siste spørsmålet refererer seg på norsk til henholdsvis informasjons- og drøftelsesprosedyren etter arbeidsmiljølovens § 56 A nr. 2 og 3 og meldeprosedyren etter paragrafens nr. 4–6 med bestemmelsen om at «planlagte masseoppsigelser får tidligst virkning 30 dager etter at Arbeidsformidlingen er underrettet».

Det første spørsmålet ble kontant besvart. Domstolen pekte på at direktivet må fortolkes i lys av samtlige sprogversjoner, ut fra sammenhengen i reglene og i lys av deres formål. Ut fra dette måtte det være klart at både plikten til å informere arbeidstagerens representanter og plikten til underrette arbeidsmarkedsmyndighetene inntre før en beslutning om å meddele oppsigelser treffes. Med «oppsigelse» («Entlassung») må således forstås avgivelsestidspunktet (avsnitt 39 jfr. 33–38).

Det andre spørsmålet som ble tatt opp, hadde to fasetter. Den ene gjaldt forholdet til underretning til arbeidsmarkedsmyndighetene. Her pekte domstolen spesielt på bestemmelsen i direktivets artikkel 4 nr. 1 om at «Planlagte masseoppsigelser som vedkommende offentlige myndighet har fått melding om, skal få virkning tidligst 30 dager etter» at melding er gitt, «med forbehold for bestemmelser om individuelle rettigheter med hensyn til oppsigelsesfrist». En slik bestemmelse om virkningstidspunkt (utløpstid for et opphørsvarsel) ville være uten mening medmindre en frist er begynt å løpe, fremholdt domstolen. Oppsigelser kan således avgis med rettslig virkning (at oppsigelsesfrist begynner å løpe) før den prosedyren som følger av at underretning til arbeidsmarkedsmyndighetene er gitt; er avsluttet. Men *to begrensninger* vil gjelde. Den ene ligger i dagen: Rettsvirkning av fristutløp kan ikke inntre før 30-dagersfristen (evt. en forlenget frist) etter direktivets artikkel 4 nr. 1

(hhv. nr. 3) (arbeidsmiljølovens § 56 A nr. 6) er utløpt (jfr. dommens avsnitt 46–52). Men i tillegg gjelder at oppsigelser *ikke* kan avgis før underretning til arbeidsmarkedsmyndighetene *er gitt* på riktig måte (avsnitt 53). Lengre oppsigelsesfrister enn en måned (og i praksis også én måneds frist) vil således uten videre innebære at tiden frem til tidligste opphørstidspunkt vil være lengre enn den 30 dagers frist som gjelder etter § 56 A nr. 6.

Den andre siden av spørsmålet gjaldt forholdet til informasjons- og drøftelsesplikten. Utgangspunktet fulgte også her av svaret på det første spørsmålet: Oppsigelse kan *ikke* gis før informasjons-/drøftelsesprosedyren (og underretning til arbeidsmarkedsmyndighetene) er igangsatt (avsnitt 41). Men direktivet innebærer et krav som går lengre enn dette. Domstolen understreket at *formålet* med informasjons- og drøftelsesprosedyren er å «komme fram til en avtale for å unngå masseoppsigelser eller for å redusere antall oppsagte», eventuelt å søke «de uheldige sidene ved» oppsigelser redusert (direktivets artikkel 2; jfr. arbeidsmiljølovens § 56 A nr. 2). Den effektive virkning av denne forpliktelsen ville settes i fare dersom arbeidsgiveren kunne gi oppsigelser allerede når prosedyren var igangsatt eller under dens løp. Oppsigelse kan derfor først gis når denne prosedyren er *avsluttet* – hvilket vil si når arbeidsgiveren *har oppfylt* alle sine forpliktelser (etter direktivets artikkel 2 ≈ arbeidsmiljølovens § 56 A nr. 2 og 3); jfr. dommens avsnitt 42–45.

Dommen åpner et nytt perspektiv på § 56 A og dens betydning ved omstilling og nedbemanning. I de norske lovforarbeidene er det uttalt at overtredelse av bestemmelsene i § 56 A «ikke vil medføre at gitte oppsigelser blir ugyldige», men manglende etterlevelse av «saksbehandlingsreglene» vil forutsetningsvis kunne ha betydning for saklighetsvurderingen; jfr. spesielt Ot.prp. nr. 71 (1991–92), s. 12. Skal lovens bestemmelser tolkes i harmoni med direktivet, må dette standpunktet etter EF-domstolens dom i *Junk* i ethvert fall modifiseres. Det følger

kanskje ikke at en oppsigelse som er gitt før prosedyrene er innledet, før underretning er gitt eller før informasjons- og drøftelsesprosedyren er avsluttet, nødvendigvis er ugyldig (i betydningen må anses som ikke avgitt). EF-domstolen uttalte seg ikke uttrykkelig om dette, men formulerte seg slik at arbeidsgiveren «har rett til å foreta oppsigelser» *etter* innledning hhv. avslutning av prosedyrene. Som et minimum må det følge at dersom oppsigelser er meddelt før disse kravene er oppfylt, må det inntre en suspensiv effekt slik at den fristutløsende virkning av oppsigelsesmeddelelsen utsettes. Dermed etableres det en bredere plattform for argumentasjon i masseoppsigelsestilfellene, og betydningen av nøye å etterleve bestemmelsene i § 56 A blir understreket. Dertil kan dommen vel tenkes å få betydning også for andre regelsett om informasjon og drøftelser, som arbeidsmiljølovens § 73 E og kapittel 8 i den nye arbeidsmiljøloven av 2005 (som skal tre i kraft 1. januar 2006).

Stein Evju

Tilsigelsesavtaler – omgåelse av midlertidig ansettelse – Høyesteretts dom 27. juni 2005 (HR-2005-01028-A)

Tilsigelsesavtaler – om at arbeidstageren kan tilkalles når arbeidsgiveren har behov, men uten noen rett til arbeid ut over dette og, ofte, også uten plikt til å ta imot den enkelte tilsigelse – har både tradisjon og en viss utbredelse i ulike deler av arbeidslivet. De kan dels ha form av midlertidige ansettelser, dels kan de i formen være «faste» ansettelsesavtaler. Høyesteretts dom av 27. juni 2005 viser at også i de siste tilfellene kan arbeidsmiljølovens regler om (begrensninger av adgangen til) midlertidig ansettelse ha anvendelse.

(1) Saksforholdet var i korte trekk: Kjell Braaten AS (Braaten) er en import- og grossistbedrift som leverer tørrmat og «nonfood»-produkter til dagligvarebransjen. Bedriften mottar varer fra utlandet i contain-

ner, og de fleste av disse – 4–500 pr. år – fraktes til bedriftens lager der de blir tømt. I 2001/2002 hadde bedriften ca. 25 fast ansatte på ordinære vilkår, hvorav 7–8 arbeidet på lageret. I tillegg hadde man en rekke «ekstrahjelp» som arbeidet på lageret, og dertil ble det ved særlige anledninger leiet inn ytterligere ekstra arbeidshjelp, f.eks. i form av «dugnadsgjenger» (jfr. dommens avsnitt 26).

Ole A. Humerfelt arbeidet hos Braaten fra 1. desember 2001; han jobbet på lageret med tømning av containere og pakking/ompakking av varer. Først i oktober 2002 fikk han en skriftlig arbeidsavtale. I avtalen ble arbeidsforholdets begynnelse oppgitt til 1. desember 2001, Humerfelts stilling ble beskrevet som «ekstrahjelp ved behov», og både arbeidsforholdets varighet og arbeidstiden ble angitt som «behovsrelatert». Lønnen var fastsatt som timelønn. I rubrikken for oppsigelsestid stod «1 mnd».

Faktisk arbeidet Humerfelt stort sett hver dag fra 1. desember 2001 til 12. november 2002, med unntak av julen 2001, påsken 2002 og 5–6 uker sommeren 2002; han arbeidet omtrent full tid hver dag, og dette skjedde uten at han ble innkalt – eller «tilsagt» – fra gang til gang (avsnitt 24).

I et brev til arbeidsgiveren 11. november 2002 tok Humerfelt opp ulike sider ved arbeidsmiljøet i bedriften, som han mente ikke oppfylte krav i lover og forskrifter. Det ledet til en episode dagen etter som førte til at arbeidsgiveren bad Humerfelt om å forlate arbeidsstedet. Etter dette fikk Humerfelt ikke videre arbeid ved bedriften og heller ikke noen lønnsinntekt (lønn i oppsigelsestid e.l.) fra den (avsnitt 4).

Humerfelt reiste søksmål for tingretten 1. april 2003 med krav om erstatning basert både på ulovlig midlertidig ansettelse, på urettmessig avskjed og på ulovfestede erstatningsregler, men vant ikke frem. Ankesaken for lagmannsretten var begrenset til spørsmålene om Humerfelt hadde vært midlertidig ansatt i strid med arbeidsmiljølovens § 58 A og om dette gav rett til erstat-

ning etter § 58 A nr. 4. Lagmannsretten besvarte begge spørsmålene med ja. For lagmannsretten anførte Braaten prinsipalt at Humerfelt måtte anses å være *fast ansatt* som ekstrahjelp, om enn slik at han ikke hadde rettskrav på å få arbeid til enhver tid han måtte ønske det, men heller ikke plikt til å påta seg det enkelte arbeidsoppdrag, og at arbeidsforholdet derved var organisert på en slik måte at arbeidsmiljølovens § 58 A ikke hadde anvendelse. Subsidiært gjorde arbeidsgiveren gjeldende at det var tale om en lovlig midlertidig ansettelse. Lagmannsretten bygget sin avgjørelse på at § 58 A fikk anvendelse på Humerfelts arbeidsforhold, men at midlertidig ansettelse måtte anses ulovlig ut fra hvordan arbeidsforholdet i praksis hadde fungert.

For Høyesterett frafalt Braaten den subsidiære anførsel om at *hvis* ansettelsesforholdet ble ansett som midlertidig, var vilkårene for lovlig midlertidig ansettelse i § 58 A nr. 1 oppfylt, og arbeidsgiveren erkjente at disse vilkårene ikke var oppfylt (jfr. avsnitt 7 og 12).

(2) Hovedproblemstillingen for Høyesterett var således hvordan Humerfelts ansettelsesforhold skulle rubriseres rettslig. Det sentrale spørsmålet var om arbeidsavtalen skulle anses å innebære en «fast ansettelse» slik at arbeidsmiljølovens § 58 A derved ikke fikk anvendelse (avsnitt 25).

Førstvoterende, for en enstemmig Høyesterett, bemerket at ut fra en «ren ordfortolkning» falt arbeidsavtalen utenfor § 58 A. Den inneholdt ingen bestemmelser som begrenset avtalens varighet, og med passusen om oppsigelsesfrist inneholdt den «tilsynelatende et stillingsvern» for arbeidstagerne. Det var etter Høyesteretts mening imidlertid *ikke* tilstrekkelig til at avtalen skulle falle utenfor anvendelsesområdet for § 58 A (jfr. avsnitt 30 og 27). Med referanse til lovforarbeidene fremhevet førstvoterende at *formålet* med § 58 A dels er å sikre «en rimelig grad av trygghet» og forutsigbarhet for arbeidstageren, og dels å motvirke at virksomhetene begrenser

kreten av fast ansatte til en viss «kjernestab» og dekker restbehovet for arbeidskraft med andre og løsere tilknytningsformer (avsnitt 29).

Humerfelts arbeidsavtale innebar at hans situasjon «i realiteten var langt unna den situasjon som en fast ansatt arbeidstaker befinner seg i». Avtalen angav bare en ramme som det var opp til arbeidsgiveren å gi innhold. Det var bare arbeidsgivers behov det var siktet til når arbeidstiden var angitt som «behovsrelatert». Humerfelt ble således – bare – gitt en *utsikt* til arbeid og inntekt «alt etter arbeidsgiverens behov og vilje til å benytte seg av ham» (avsnitt 28). I tillegg til at avtalen således gav «en beskjeden sikkerhet» for arbeid og lønnsinntekt, fremholdt førstvoterende at den også helt manglet den «trygghet for arbeidstakeren som blant annet følger av arbeidsmiljølovens regler om stillingsvern ved fast ansettelse» (avsnitt 30).

Ut fra dette sies det videre at «[s]lik avtalen *lyder*», måtte den anses å innebære «en *omgåelse* av arbeidsmiljølovens stramme regulering av adgangen til å avtale midlertidige ansettelsesforhold. Når dette er situasjonen, er jeg kommet til at avtalen må likestilles med en *ulovlig* avtale om midlertidig ansettelse, og at forholdet mellom Kjell Braaten AS og Humerfelt *følgelig* må reguleres av arbeidsmiljølovens § 58 A» (avsnitt 30; mine uthevelser). Til Braatens anførsel om at det i arbeidslivet er behov for en ordning med løsere tilknytning, med arbeidstagerer som bedriften kan tilkalle ved behov, bemerket førstvoterende at bruken av en slik ordning må vurderes *i det enkelte tilfelle* «i forhold til de grenser for adgangen til midlertidige arbeidsavtaler som må anses å følge av § 58 A». Slik avtalen mellom Humerfelt og Braaten «fungerte», var den imidlertid «klart utenfor lovens rammer» (avsnitt 31). Høyesterett kom altså til at det hadde foreligget «en tilsetting i strid med § 58 A nr. 1» (avsnitt 32). Da kan erstatning kreves etter § 58 A nr. 4. I likhet med lagmannsretten fant Høyesterett at Humerfelt hadde lidt et økonomisk tap; erstatningsbe-

løpet størrelse – 150 000 kroner – var da ikke omtvistet for Høyesterett (avsnitt 32).

(3) Dommen byr på en ny tilnærming til den rettslige bedømmelsen av tilsigelsesavtaler. I tidligere rettspraksis har det vært lagt til grunn at *midlertidig* ansettelse som «tilsigelsesvilkår» kan være i strid med § 58 A (da § 58 nr. 7), jfr. Rt. 1989 s. 1116 som førstvoterende her viste til innledningsvis i sine bemerkninger (avsnitt 24), men uten kommentarer forsåvidt. I den saken fikk arbeidstageren imidlertid ikke erstatning, fordi vedkommende ikke hadde noe bestemt krav på arbeid og derved ikke hadde lidt økonomisk tap. Forsåvidt ble det, ihvertfall tilsynelatende, akseptert at man kan ha en fast ansettelse *uten* en gitt rett til arbeid og inntekt, og uten at det skulle være uforenlig med § 58 A.

Dommen her gir en annen og skarpere tilnærming til problemstillingen når Høyesterett fremholder at arbeidsavtalen slik den *lyder*, må anses som en omgåelse av begrensningene av adgangen til midlertidig ansettelse. Slik resonnementet videre er bygget opp, kan det imidlertid være noe usikkert hvor langt dette rekker. Når førstvoterende uttaler at avtalen her må likestilles med en *ulovlig* avtale om midlertidig ansettelse, peker det i sammenhengen («når dette er situasjonen») tilbake på at avtalen må anses som en omgåelse slik den *lyder*. Det synes imidlertid kunstig at avtalen skal reguleres av § 58 A *fordi* («følgelig») den må likestilles med en *ulovlig* avtale om midlertidig ansettelse. En nøkkel til forståelse ligger muligvis i det påfølgende avsnitt (31), når det der sies at bruken av tilsigelsesavtaler må vurderes *konkret* i forhold til begrensningene i § 58 A, «i det enkelte tilfelle».

En måte å forstå dette på kan være som følger: Et første spørsmål vil være om en arbeidsavtale etter sitt innhold (slik den *lyder*) er tilstrekkelig bestemt eller ubestemt med hensyn til arbeidstagerens rett til arbeid, og derved inntekt. Hvis avtalen i formen er «åpen», slik at arbeidstagerens rett er betinget av arbeidsgive-

rens behov og vilje til å benytte seg av vedkommende, må avtalen rettslig sett sees som en form for midlertidig ansettelsesavtale *selv om* den i formen er en avtale om fast ansettelse. Det vil si *at* arbeidsmiljølovens § 58 A *har* anvendelse i slike tilfeller. *Hvorvidt* avtalen da er lovlig, må så vurderes konkret i forhold til de vilkår § 58 A stiller opp. Det samme gjelder, rimeligvis, rettsvirkningene av eventuell strid med § 58 A nr. 1. En slik tilnærming kan vel sies å være i tråd med og videreutvikle den i Rt. 1989 s. 1116, og vil ikke slå videre enn formålet med § 58 A, slik det er sammenfattet her av Høyesterett, tilsier.

Dommen kan dessuten ha betydning i et videre perspektiv. Det ligger utvilsomt nær å føre dens tilnærming og formålsorientering videre til avtaler med tidsbegrensning av enkeltvilkår eller ensidige endringsforbehold. Hvor langt dette vil rekke, henger igjen sammen med det første spørsmålet ovenfor – hvor meget skal til for at arbeidsavtalen skal anses å stille arbeidstageren i en så prekær situasjon at § 58 A må slå igjennom. På dette punkt gir dommen begrenset veiledning, men åpner interessante perspektiver.

Stein Evju

Tariffavtalebegrep og rettsvirkninger – Arbeidsrettens kjennelse 2. mai 2005 (Inr. 17/2005) og dom 12. mai 2005 (Inr. 18/2005) – og Rt. 2004 s. 297

Kjennelsen av 2. mai 2005 gjaldt en tvist om tre sett av bestemmelser om lønnsfastsettelser. Bestemmelsene var resultat av lokale forhandlinger og var tatt inn i protokoller inngått mellom Bergen kommune og Utdanningsforbundets (Norsk Lærerlags) lokale avdeling i Bergen. Protokollene var inngått ved lokale forhandlinger etter (den dagjeldende) hovedtariffavtalen for kommuner kap. 5 pkt. 5.1. I utgangspunktet gjaldt tvisten uenighet om lønnsbestemmelsene var «særavtaler» (lokale, underordnede tariffavtaler) og om de derved fortsatt hadde gyldighet som sådanne. Arbeidsretten

avviste saken. Begrunnelsen er knyttet til *tariffavtalebegrepet*.

Tariffavtalebegrepet er legaldefinert. Etter arbeidstvistlovens § 1 nr. 8 er en tariffavtale «en avtale mellom en fagforening og en arbeidsgiver eller arbeidsgiverforening om arbeids- og lønnsvilkår eller andre arbeidsforhold». Definisjonen er omfattende, som Arbeidsretten også bemerket (avsnitt 50). Samtidig er tariffavtalebegrepet i utgangspunktet enkelt; det er knyttet til enkle objektive rettsfakta. Men det er likevel ikke dermed gitt at avtaler der disse objektive rettsfakta foreligger, eller tilsynelatende foreligger, er å anse som tariffavtaler med de særegne rettsvirkninger slike avtaler har. Her er Arbeidsrettens kjennelse en påminnelse og har for såvidt illustrasjonsverdi.

Tariffavtalebegrepet har flere elementer. For det *første* må partene være en «fagforening» og en arbeidsgiver eller arbeidsgiverforening. Fagforeningsbegrepet er vidt (og det samme er arbeidsgiverforeningsbegrepet), det omfatter både sentrale og lokale organisasjonsledd og dessuten uformelle sammenslutninger av arbeidstagere; jfr. arbeidstvistlovens § 1 nr. 3 (og 4).

For det *annet* må avtalen angå «arbeids- og lønnsvilkår eller andre arbeidsforhold». I dette ligger ikke mer enn at avtalen må inneholde en eller noen bestemmelse(r) av den ene eller annen art. Og tematisk favner formuleringen «arbeids- og lønnsvilkår eller andre arbeidsforhold» vidt. Det omfatter ikke bare enhver form for vilkår for individuelle arbeidsforhold, som f.eks. lønn, arbeidstid, ferie, pensjon, opphørsbestemmelser og avgangsvederlag, men også bestemmelser som bare regulerer forholdet mellom tariffavtalens egne parter.

I sammenheng med dette, og for det *tredje*, ligger det en *negativ* avgrensning. Hvis en avtale inneholder bestemmelser som skal gjelde for individuelle arbeidsforhold, er det en forutsetning at bestemmelsene har en «generell normativ» funksjon. Avtalen må regulere lønns- og arbeidsvilkår for ubestemte arbeidstagere; dersom den bare regulerer

vilkår for individuelt bestemte arbeidstagere, er den i lovens forstand ikke en tariffavtale selv om avtalen er inngått mellom parter som kan være tariffavtaleparter.

For det *fjerde* er tariffavtalen *formbundet*; det gjelder et krav om skriftlighet. Dette fremgår ikke av definisjonen i arbeidstvistlovens § 1 nr. 8, men følger av lovens § 3 nr. 1, og skriftlighetskravet er et gyldighetsvilkår i den forstand at dersom det ikke er oppfylt, foreligger det ingen *tariffavtale* rettslig sett.

For det *femte* gjelder et *subjektivt* vilkår. Det må være tale om en disposisjon som etablerer rettigheter og plikter der partene på begge sider har ment å forplikte seg, og ment å forplikte seg tariffrettslig.

Det er et spesielt aspekt av dette settet av ulike vilkår at avtaler som kan inngås i medhold av en tariffavtale, eller på grunnlag av kompetanse som er avledet av en tariffavtale, ikke uten videre selv er tariffavtaler. Hvorvidt de er det, slik at skriftlighetskravet gjelder og rettsvirkningene er som for tariffavtaler ellers, vil bero på de regler som regulerer avtaleadgangen.

Arbeidsrettens kjennelse av 2. mai 2005 illustrerer dette siste, med en begrunnelse for avvisning av saken som ellers er en kombinasjon av det tredje og det femte av vilkårene som er skissert ovenfor. De protokollene tvisten gjaldt, var etter sin ordlyd i utgangspunktet generelt formulert. Men da de ble inngått, hadde de virkning bare for identifiserbare, individualiserte arbeidstagere (kjennelsens avsnitt 52). Retten fant ikke holdepunkter for at det var ment etablert noen tariffrettslig forpliktelse ut over dette (avsnitt 53). Og hovedtariffavtalen skilte mellom lokale tariffavtaler («særavtaler») og lokale forhandlinger etter pkt. 5.1; skillet knyttet seg til både materielle vilkår og prosedyrer. Da hadde det formodningen mot seg at det var ment å inngå særavtaler (tariffavtaler) når man ikke hadde fulgt de prosedyrer og anført de rettsgrunnlag som i så fall ville vært aktuelle.

Kjennelsen illustrerer også *betydningen* av hvorvidt noe er en tariffavtale eller ikke. Hvis det som forelig-

ger, ikke er en tariffavtale, hører en tvist – selv om det måtte være om en (annen type) avtale – ikke under Arbeidsretten. Motstykket er at dersom det er tale om en tariffavtale, ligger domsmyndigheten i saker om avtalens gyldighet eller forståelse eksklusivt (og med generell rettskraft) til Arbeidsretten; de alminnelige domstoler kan bare ta prejudisiell stilling til slike spørsmål i saker om individuelle arbeidsforhold. Jfr. for såvidt arbeidstvistlovens § 7 nr. 2 og § 9 annet ledd. Hvis det er tale om en tariffavtale, har det dessuten materielle rettslige virkninger med hensyn til avtalens bindende virkninger, varighet, m.v.; jfr. for såvidt arbeidstvistlovens § 3 og § 6 nr. 3 annet ledd. Det siste er noe som kan være gjenstand for videre regulering i (overordnede) tariffavtaler, typisk i hovedavtalebestemmelser om særavtaler.

Det forekommer i vid utstrekning at overordnede tariffavtaler (landsoverenskomster, e.l.) gir bestemmelser om adgang til å inngå avtaler lokalt, på bedriftsnivå. Det er altså ikke dermed sagt at slike lokale avtaler rettslig sett er tariffavtaler. Lovgivningen har også en rekke bestemmelser der det er åpnet adgang til å avtale med «tillitsvalgte» om særskilte løsninger som avviker fra lovens standardregler, typisk i arbeidsmiljølovens arbeidstidskapittel; eller gir anvisning på «omstillingsavtaler» med «arbeidstakernes representanter», som arbeidsmiljølovens § 56 A. Spesielt de bestemmelsene som refererer til «tillitsvalgte», trekker nok veksler på tariffavtaleregulering (hovedavtalebestemmelser) om at arbeidstagerens tillitsvalgte har en kompetanse til å forplikte dem de representerer. Men det følger – likeledes som for tariffmessig avledede avtaler – ikke derved at slike lovbaserte avtaler rettslig sett er tariffavtaler. Det er et mer vidtrekkende, og mer komplisert, spørsmål.

Fra en tariffrettslig side illustreres poenget av Arbeidsrettens dom av 12. mai 2005. Der gjaldt tvisten en protokoll inngått mellom Avinor AS og Norsk Flygelederforening med bestemmelser vedrørende omplassering av flygeledere som ble berørt av

nedleggelse av en kontrollsentral. Arbeidsretten la avgjørende vekt på at protokollen bare hadde rettslig virkning for de flygelederne som arbeidet ved den aktuelle kontrollsentralen på nedleggelsestidspunktet. Samtlige berørte arbeidstagere kunne således identifiseres konkret, og «generalitetskravet» som er et vilkår for en tariffavtale, var derved ikke oppfylt (jfr. dommens avsnitt 42 og 43).

Det samme illustreres for såvidt med direkte referanse til arbeidsmiljølovens § 56 A av Høyesteretts dom i Rt. 2004 s. 297, *Amersham Health AS*. Der var det tale om en protokoll mellom arbeidsgiver og lokal fagforening om retningslinjer og «kompensasjonspakke» for en nedbemanningsprosess. Høyesterett fant ikke grunn til å ta stilling til om protokollen var en tariffavtale (avsnitt 49); derimot understreket man at protokollen måtte fortolkes i sammenheng med *arbeidsmiljølovens* regler i § 57 nr. 1 om skriftlig oppsigelse og forutgående drøftelser med arbeidstaker og dennes tillitsvalgte og § 60 nr. 2 om oppsigelse ved driftsinnskrenkning (avsnitt 53 jfr. 50). For Høyesteretts del var synspunktet formodentlig at det ikke spilte noen rolle for resultatet om man så på protokollen som en tariffavtale eller ei (jfr. avsnitt 49). Den prinsipielle tilnærmingen måtte likevel blitt en noe annen om man hadde bygget på at det forelå en tariffavtale. Helt uten interesse er det derfor ikke at Høyesterett avstod fra en slik rubrisering. Og med en slik anvendelse av tariffavtalebegrepet som Arbeidsretten har bygget på i de avgjørelsene som er nevnt ovenfor, vil nok det regulære være at også «omstillingsavtaler» inngått etter drøftelser på basis av arbeidsmiljølovens § 56 A *ikke* er å anse som tariffavtaler.

Stein Evju

Permitteringer, varselfrist ved konflikt – Arbeidsrettens dom 23. august 2005 (Inr. 28/2005)

I langt de fleste tariffavtaleforhold som har bestemmelser om permitteringer, er den alminnelige varselfristen 14 dager. Hovedavtalen LO – NHO (2002–2005), § 8-3 nr. 4 første punktum, gjør unntak «når konflikt i annen bedrift ... fører til at arbeidstakerne ikke kan sysselsettes på rasjonell måte». Da gjelder ingen bestemt varselfrist, bare et krav om at bedriften plikter å gi «det varsel som er mulig».

Twisten for Arbeidsretten gjaldt om dette unntaket har anvendelse ved permittering på grunn av konflikt i annen bedrift, men der varselet til den enkelte arbeidstager gis *etter* at denne konflikten er avsluttet. Bakgrunnen var en streik i oljeservicebedrifter som ble iverksatt 5. juli 2002. Bedriften PDS var ikke omfattet av streiken, men dens virksomhet ble rammet ved at operatørselskapene endret planlagte boreaktiviteter som følge av konflikten. PDS sendte ut et såkalt «betinget» permitteringsvarsel, om *mulige* permitteringer, 28. juni. Et større antall ansatte ble permittert omkring 25. juli, da de etter den ellers gjeldende rotasjonsplan var ferdige med en «friperiode» og skulle ut på plattformer offshore igjen, dvs. starte ny oppholdsperiode på sokkelen..

Streiken ble avsluttet 10. august 2002. Den 16. august varslet PDS 11 arbeidstagere om permittering fra 19. august, da de skulle starte en ny oppholdsperiode på sokkelen. De 11 hadde ikke vært permittert tidligere på grunn av konflikten.

For Arbeidsretten var det ikke omtvistet at det er et vilkår etter hovedavtalens § 8-4 at det er *årsaks-sammenheng* mellom konflikt og permittering. Det var heller ikke uenighet om at slik årsakssammenheng forelå i den aktuelle saken. Twisten gjaldt således et rent spørsmål om unntaksregelens anvendelse etter konfliktslutt.

Arbeidsretten (flertallet på fem dommere) fant at bestemmelsens ordlyd ikke gir noen klar veiledning. Mindretallet (to dommere) så ander-

ledes på dette; det mente en naturlig forståelse er at bestemmelsen bare omfatter en verserende konflikt, og ville avgjøre saken ut fra det. Flertallet fant at heller ikke den konkrete avtalehistorien gav nærmere veiledning for fortolkningen, og gikk så videre til en ganske bred drøftelse av betraktninger om fordelingen av den «lønsmessige risiko», sett i lys av andre av hovedavtalens bestemmelser om permitteringer. Ut fra dette så flertallet det slik at «partene bevisst har fordelt den lønsmessige risikoen slik at arbeidstakerne i utgangspunktet bærer risikoen for driftsmessige følger av konflikt i annen bedrift». Eftersom slike følger «kan inntre også etter at den konflikten som har forårsaket dem, er opphørt», mente flertallet at den «naturlige konsekvens» måtte være at bestemmelsen i § 8-4 første punktum *har* anvendelse «også etter at den aktuelle konflikten er opphørt» (avsnitt 57)

Konklusjonen er ikke uten videre overbevisende. Det er ingen tvingende sammenheng mellom leddene i sluttresonnementet. Ordlyden kan vel sies å by på en uklarhet – skal «når» leses som «hvis» eller «mens»? Da måtte løsningsvalget også bli noe skjønsmessig. Flertallet fremholdt at dets syn var uttrykk for «en balansert løsning i de omtvistede situasjoner», helhetlig sett. Uansett er kanskje avklaring det viktigste for en regel som dette. Det mest bemerkelsesverdige ved dommen er ellers at den først ble avsagt tre måneder etter hovedforhandling, uten forklaring på tidsforløpet. Det er ikke akkurat å holde seg egne fristregler – i arbeidstvistlovens § 25 nr. 1 annet ledd – etterrettelig.

Stein Evju

Litteratur

Nicolay Skarning: *Nedbemanning og sluttpakker : En praktisk håndbok*. Oslo: Universitetsforlaget, 2005. 180 sider.

Boken er en kortfattet og – som undertittelen sier – praktisk orientert fremstilling om et aktuelt og praktisk tema i de fleste nedbemanningsprosesser. Forfatteren har adskillig erfaring fra slike som advokat i NHO. Det han mener med «sluttpakker», er først og fremst et alternativ til oppsigelser – avtaler om at arbeidsforholdet skal avsluttes, der avtalen innebærer «særlige ytelser» fra arbeidsgiveren som kompensasjon for at arbeidstageren aksepterer opphør. Men han inkluderer også aksept mot vederlag etter at oppsigelse er gitt. Kap. 3 (s. 19-31) gir en oversiktlig fremstilling av gangen i en nedbemanningsprosess og rettslige problemstillinger på de enkelte trinn. Litt nærmere om hva sluttpakker er, momenter til vurderinger av valg mellom alternativer og utforming av sluttpakkeordninger tas opp i kap. 1–2 (s. 11–18) og kap. 5 (s. 37–43). Kap. 6 (s. 44–49) går inn på enkelte praktisk viktige spørsmål om rettslige virkninger i forhold til forsikring, pensjon og trygd. Disse delene, som burde være hovedtyngden i boken, er imidlertid behandlet svært kortfattet. Det meste av plasset er fylt med rent referat og opptrykk av dokumenter. Kap. 4 (s. 3–36) refererer medieomtale av enkelte sluttpakker, og i kap. 7 (s. 50–106) gjengis det – ukommenterte – eksempler fra praksis på sluttpakkeordninger. Resten er vedlegg, samt et stikkordregister til sist. Det ville vært langt nyttigere og mer interessant om forfatteren hadde viet mer energi og plass til de materielle spørsmålene som berøres. Da ville boken kunne ha interesse ikke bare for en første orientering i emnet, men i større grad også for praktisk arbeid med spørsmålene.

Stein Evju

Mia Rönnmar: Arbetsledningsrätt och arbetsskyldighet : En komparativ studie av kvalitativ flexibilitet i svensk, engelsk och tysk kontext. Lund: Juristförlaget, 2004. (Akad. avh.) 432 sider.

Mia Rönnmars doktoravhandling er, som undertittelen antyder, en bredt anlagt studie. Men den er samtidig en dybdestudie av sentrale arbeidsrettslige temaer og problemstillinger. Hennes begrep om kvalitativ (funksjonell) fleksibilitet knytter seg til *endringer i arbeidsforhold* – i arbeidsoppgaver eller av arbeidssted. Hun behandler sammenhenger og forhold mellom styringsrett (arbetsledningsrätt), arbeidsgivers omplasseringsrett og arbeidsplikstens omfang, og ser lojalitetsplikt i arbeidsforhold som en grunnleggende, utfyllende norm i sammenheng med dette. Etter et innledende kapittel (s. 15–39) som redegjør for formål og metode, opplegg og sentrale begreper, faller bokens hoveddel (del II, s. 43–340) i tre ganske jevnstore kapitler som tar opp henholdsvis styringsrett (s. 43–146), arbeidsplikt (s. 147–253) og «omreglering» av arbeidsplikten (s. 254–340). Fremstillingen avsluttes så med en sammenfattende analyse med vekt på fleksibilitetsaspektet (s. 343–378).

Hovedkapitlene er strukturert etter et felles mønster der problemstillingene behandles for hvert enkelt land først, for så å sammenfattes i en komparativ drøftelse. Denne fremstillingsformen fungerer godt. Den gjør det lett å få grep på problemstillingene og å følge drøftelsene av de mange spørsmålene som tas opp. Fremstillingen har en særlig styrke både i de dyptpløyende drøftelsene og i bredden av problemstillinger som behandles. At såvel begrepsapparat som problemformuleringer er klare og skarpe, gjør boken ytterligere verdifull. De temaene den behandler, er ikke særegne for de tre lands arbeidsrett som diskuteres i boken. Tvert imot er de arbeidsrettslig fellesgods, uansett variasjoner i de positive reguleringsdetaljer. Ved siden av å gi verdifull innsikt for en nordisk leser i de

rettsordningene, vil boken nettopp gjennom å formulere og belyse problemstillinger derfor være nyttig også for analyser av egen rett. Ingen som beskjeftiger seg med temaer som styringsrett og endringer i arbeidsforhold, og beslektede emner – og det gjør vel enhver som beskjeftiger seg med arbeidsrett – bør gå boken forbi.

Stein Evju

AVTALERETT

HRD -2005-01045-A. Spørsmål om gyldigheten av gavetransaksjon. Sinnssykdom

Saksforholdet gjelder en tvist om en gavetransaksjon lengstlevende (A) etter et gjensidig testament gjennomførte etter førstavdødes (B) død. Det spesielle i saken er at A ikke begunstiget sin egen familiegren på bekostning av førstavdødes – gaven ble fordelt med like stor del på farssiden som på morssiden – men at slektsarvingene etter B mente at de, og ikke gavemottageren i denne gren, et søskenbarn på farsiden (C), var reelt berettiget. Slektsarvingene krevet C's del av gaven tilbakeført og gjorde gjeldende at A var sinnssyk (tungt aldersdement), samt at gaveoverføringen var påvirket av sykdommen. En del av gaven som var blitt tildelt et misjonsselskap, et omsorgssenter og et bedehus ble ikke anfektet.

Slektsarvingene fikk medhold i ting- og lagmannsrett, der det ble lagt til grunn at A var i en demenstilstand som måtte karakteriseres som en alvorlig sinnslidelse, og at sykdommen hadde påvirket disposisjonen. I Høyesterett ble C enstemmig frifunnet. Høyesterett tok ikke uttrykkelig standpunkt til om A hadde en alvorlig sinnslidelse. Retten kom til at det var unødvendig å ta stilling til dette, ettersom gavedisposisjonen ikke kunne ha vært påvirket av en eventuell alvorlig sinnslidelse. En anførsel om at gavetransaksjonen måtte settes til side i medhold av avtaleloven § 36, som første gang

ble gjort gjeldende for Høyesterett, ble avvist uten noen nærmere begrunnelse, med den bemerkning at anførselen ...»klart ikke kan føre frem».

Høyesterett redegjør først for den ulovfestede rettsregelen om ugyldighet ved sinnssykdom. Retten tar utgangspunkt i at en disposisjon som er avgitt av en person med en alvorlig sinnslidelse er ugyldig hvis disposisjonen er påvirket av sykdommen. Den grunnleggende forutsetning for å fastslå ugyldighet er således at vedkommende hadde en alvorlig sinnslidelse på tidspunktet for transaksjonen. Det må dessuten foreligge en årsakssammenheng mellom lidelsen og disposisjonen.

Høyesterett tar først stilling til spørsmålet om A's tilstand kan bedømmes som en alvorlig sinnslidelse. Først bemerkes det at det «ikke er tvil om at en demenstilstand kan være så alvorlig at den, rettslig sett, må karakteriseres som en alvorlig sinnslidelse» (36). Deretter går retten over til det konkrete bevisspørsmålet. Retten fremholder at forklaringene fra parter og vitner spriker sterkt og at man velger å legge størst vekt på de begivenhetsnære bevis (37).

Det dreier seg først og fremst om legejournalen fra omsorgssentret der A bodde og en test som A gjennomgikk i mai 2001, en såkalt MMS. Denne testen ble utført av tilsynslegen ved omsorgssentret, som også – som et uheldet vitne – har forklart seg om sin oppfatning av A. Retten uttaler så at lagmannsretten har lagt for stor vekt på utfallet av MMS-testen, der A oppnådde 14 av 30 mulige poeng. Det fremholdes at MMS ikke i seg selv er tilstrekkelig til å diagnostisere aldersdemens, men er ment som et ledd i en diagnostisk utredning. Retten bemerker at testresultatet avdekker at A hadde en kognitiv svikt, men at det dreide seg om en moderat svikt. Deretter uttales det at testen i seg selv ikke gir tilstrekkelig grunnlag for å diagnostisere aldersdemens (39) eller alvorlig sinnslidelse (40). Det gjør etter rettens mening heller ikke uttalelser fra tilsynslegen ved omsorgssentret

der A bodde eller legejournalen fra sentret.

Retten finner på bakgrunn av de begivenhetsnære bevis at det hefter usikkerhet ved om det grunnleggende vilkår for ugyldighet – alvorlig sinnslidelse – er til stede. Retten har altså ikke funnet det bevist at A led av en alvorlig sinnslidelse, en bevisbyrde den i tråd med alminnelige prinsipper lar gå ut over den part som angriper gavetransaksjonen og hevder at ugyldighet foreligger.

Høyesterett går imidlertid langt i retning av å nedtone bevisverdien av også de begivenhetsnære bevis, som retten altså bygger sin avgjørelse på, jfr foran. Det uttales at lagmannsrettens flertall har lagt for stor vekt på testresultatet til støtte for sin konklusjon om at A hadde en alvorlig sinnslidelse (43). Retten uttaler på denne bakgrunn at det anses unødvendig å ta definitivt standpunkt til spørsmålet om A led av en alvorlig sinnslidelse, ettersom transaksjonen ikke kan sies å ha vært påvirket av en slik eventuell lidelse (43).

Det avgjørende for Høyesterett er åpenbart at den aktuelle gavetransaksjonen ikke kan karakteriseres som på noen måte påfallende. Den kunne heller ikke karakteriseres som illojal i forhold til B's slekt og deres stilling som sekundærarvinger etter testamentet. Det uttales i den forbindelse at det på disposisjonstidspunktet var gått 40 år siden testamentet ble opprettet og 27 år siden ektemannen gikk bort (34).

Retten fremholder at overføringen av arven fra A's bror må anses som utslag av A's sterke slektsfølelse, som hun fortsatt hadde i behold, og av hennes oppfatning om hva som var en rettferdig disponering av midler som kom fra hennes egen slekt. Det sentrale for retten er at disposisjonen ikke kan sies å være påfallende på noen måte og at den derfor ikke kan sies å være påvirket av A's sinnslidelse (47). Retten kunne heller ikke se at A skulle ha manglet den nødvendige innsikt i disposisjonens innhold og viste til at det ikke dreiet seg om en spesielt komplisert eller egenartet disposisjon (47).

Det ble ikke ansett for å ha noen

avgjørende betydning at C, som mottok gaven, var A's hjelpeverge, og at hun nøy godt av disposisjonen, fordi det ikke forelå omstendigheter som tilsa at C hadde påvirket A, eller at disposisjonen ellers ikke var et utslag av A's eget ønske.

Dommens resultat er ikke oppsiktsvekkende, selv om det ble et annet i ting- og lagmannsrett. Det er tydelig at A's demens ut fra rettens bevisbedømmelse må sies å ligge i grenselandet for en alvorlig sinnslidelse. I en slik situasjon og hvor dette spørsmålet kan anses tvilsomt, er det naturlig at retten ikke tar noe endelig standpunkt, men konsentrerer seg om disposisjonen kan sies å være sinnssykt motivert, ettersom det er et nødvendig vilkår for ugyldighet. I det aktuelle tilfellet er det tale om en disposisjon som ikke krenker testamentet gjennom forholdet til førstavedes arvinger, og utlukkende gjelder fordelingen av arven etter lengstlevendes bror der begge familiegrener får like meget. I en slik situasjon skal nok en domstol være tilbakeholden med å overprøve gavegivers valg.

Geir Woxholth

BOLIGRETT

(Husleie-, boligsamvirke- og eierseksjonsrett)

Husleie: Utleiers plikt til å sikre leiers avtalte bruk. Rt. 2005 s. 16.

1. Saken gjaldt spørsmål om en leier i et *tidsbestemt leieforhold til industrilokaler* til bruk for en trykkeribedrift i Kjølbeggt 21 i Oslo, kunne *heve* leiekontrakten og kreve *erstatning* for ekstra flytteutgifter fordi lokalene på grunn av utvendig støy fra virksomheten ikke lenger etter *støyforskriftene* kunne nyttes til det formål lokalene var utleid til.

Leieavtalen som opprinnelig løp fra 1965, bygget på en leieavtale fra 1993 med varighet til 31/12–2000, med fortrinnsrett for leietaker til ny leie etter dette. Etter avtalen og dagjeldende reguleringsplan (hvorved området var regulert til bygge-

område for industri), hadde leietaker forsåvidt rett til å drive trykkerivirksomhet i lokalene hele døgnet; etter kontrakten bare betinget av at leieren for egen regning etterkom eventuelle pålegg fra offentlige myndigheter foranlediget av virksomheten i lokalet.

Noen tid etter fornyelsen av leieavtalen i 1993 *fradelte daværende utleier en parsell* til byggeområde for boliger, noe som ble etterfulgt av en omregulering i 1997. Boligene ble bygget, med innflytting i mars/april 1999. En følge av boligbygget var at det oppstod spørsmål om en strengere anvendelse av regelverket om helsefarlig støy fra virksomheten, herunder om anvendelse av normer om dette i NS 8175. Etter innflyttingen gikk det ikke lang tid før beboerne klaget på støyen, noe som førte til at det ble fremmet forslag om offentlig pålegg etter kommunehelsetjenesteloven om begrensnng av denne. Da det virket klart at et slikt pålegg var uunngåelig erklærte leietaker ved brev 6/9–1999 sin uttreden av leieforholdet – dvs. ved *ekstraordinær oppsigelse* av dette ved *hevning* – med virkning fra mars 2000.

Utleieren anla derefter sak mot leietaker med krav bl.a. om leie for resten av leietiden; mens leietaker i tillegg til å avvise dette, anla mot-søksmål med krav om erstatning for ekstrautgifter på grunn av flyttingen. Leietaker fikk medhold i hevningskravet for alle instanser, og i kravet om erstatning for lagmannsretten og endelig i Høyesterett. Høyesterett avgjorde spørsmålet ut fra gammel husleielovs § 17, tildels med henvisning til ny husleielovs § 5-1. En sentral del av Høyesteretts begrunnelse var en fremhevelse av utleiers plikt til å «sikre at leiers avtalte bruk kunne fortsette ut leietiden», noe som også var «til hinder for at han disponerer eiendommen på en måte som medfører at leiekontrakten ikke kan oppfylles».

Saken berører flere spørsmål i alminnelig og spesiell (husleierettslig) obligasjonsrett; særlig om utleiers mislighold av sin plikt til å sikre leiers avtalte bruk (pkt. 3) og om leietakers rett til hevning (pkt. 5) og

erstatning (pkt. 6) – samt om foreldelse av ansvaret (pkt. 7). Saken reiser også interessante rettskildemessige spørsmål, bl.a. om forholdet mellom gammel husleielov (her: husl. 39) og ny husleielov (her: husl. 99), se pkt. 2. Avslutningsvis vil jeg si noe om partsforholdet, ved at en senere kjøper av eiendommen ble gjort ansvarlig som utleier for handlinger foretatt av tidligere hjemmelsmenn til eiendommen (pkt. 8). Underveis vil jeg berøre andre emner, så som reklamasjonsspørsmålet (pkt. 4). Jeg vil også si noe om hvordan saken måtte blitt avgjort etter den nye loven.

2. Avgjørelsen er *rettskildemessig* interessant, ved forholdet mellom skreven og uskreven rett og mellom gammel og ny lov.

Et naturlig utgangspunkt for løsningen, ga bestemmelser i *husleieavtalen*. For tingretten og lagmannsretten ble saken ellers for det meste bygget på alminnelige obligasjonsrettslige *prinsipper* og på en uskreven «lojalitetsplikt» for utleier. Men Høyesterett omtalte ikke slike normer spesielt, idet saken der i stedet ble bygget på enkelte *lovbestemmelser*, i gammel og ny husleielov. Se pkt. 3, pkt. 4 og delvis i pkt. 8.

Søksmål ble reist i februar 2001. Men siden leieforholdet var tidsbestemt, var det i utgangspunktet klart at bare *den gamle og ikke den nye husleieloven* skulle gjelde for forholdet; se husl. 99 § 13-2 IV 1 og § 13-3 første ledd (som samlet må forstås slik at den gamle loven fremdeles skal gjelde i slike tilfeller). I tråd med dette bygget Høyesterett sin avgjørelse også først og fremst på bestemmelser i husl. 39 – herunder særlig § 17. Underveis ble likevel noe sagt også om reglene i ny husleielov med sitat fra forarbeidene til denne; tildels i retning av en direkte anvendelse av de nye reglene, men samtidig slik at henvisningene til den virker noe tilfældige, se nedenfor.

3. Et grunnspørsmål i saken var om utleier overhodet ved fradelingen eller senere hadde *misligholdt* sine plikter etter avtalen – her særlig av

plikten til i leietiden å sikre at leiers avtalte bruk kan fortsette uhindret av en senere tilkommende offentlig rådighetsinnskrenkning; dvs. av det man kan kalle utleiers *rådighets-sikringsplikt*. Etter husl. 99 er denne plikten, sammen med den såkalte hjemmelsplikten, ett blandt flere utslag av lovens § 5-1, hvorefter *utleieren plikter i leietiden å stille husrommet til leierens disposisjon i samsvar med leieavtalen*. I husl. 39 kom plikten bare mer indirekte til syne, gjennom reglene om retts- og rådighetsmangler i § 17.

Tingretten og lagmannsretten avgjorde misligholdsspørsmålet ut fra en tilsynelatende nokså fri drøftelse basert på alminnelig obligasjonsrett – muligens ut fra en tanke om at § 17 her ikke kom til anvendelse etter overtredelse av reklamasjonsfristen der (se her pkt. 4). Høyesterett tok derimot generelt utgangspunkt i *husl. 39 § 17*, som en alminnelig regel om «opprinnelige og etterfølgende rettslige hindringer som begrenset eller hindret avtalt eller forutsatt bruk av leide lokaler» og som utleier hadde «risikoen for» (avsnitt 54–55). Retten fremhevet samtidig, med henvisning til forarbeidene, at de «tilsvarende» bestemmelser i *husl. 99 §§ 2-16 og 2-17*, som «videreførte» § 17, skulle «forstås på samme måte». Dernest (avsnitt 56–58) fremhevet retten *husl. 99 § 5-1* som nevnt, som på dette punkt, selv om noen tilsvarende bestemmelse ikke fantes i husl. § 39, ikke medførte noen endring av rettstilstanden. Bestemmelsen skulle forstås slik at *leieren som utgangspunkt kan kreve at lokalene skal kunne brukes til det formål og på den måte som er avtalt gjennom hele leieperioden. Utleier kan således ikke foreta handlinger av rettslig eller faktisk art som kan gripe inn i leierens rettigheter etter avtalen*. Samtidig (i forlengelse av dette?) innebar husl. 39 § 17 første ledd at utleier hadde «risikoen for offentlige begrensninger i rådigheten» som i denne saken (avsnitt 60).

I dette tilfelle var det på det rene at støyen fra virksomheten ville måtte reduseres til lovlig nivå, ved omlegging av driften, ved støydempende tiltak, eller begge deler, for at

(leietakerens) virksomhet i de leide lokaler skulle kunne fortsette (avsnitt 59); og at leietaker i forholdet mellom partene hadde rett til vedkommende virksomhet – som heller ikke ble drevet på en annen og mer støyende måte enn hva som måtte forventes ved slik (grafisk) produksjon (avsnitt 61).

Etter leieavtalen (som etter husl. 39 § 29) hadde leietaker som nevnt riktignok plikt til alene å etterkomme pålegg fra det offentlige for egen regning. Men dette kunne ikke forstås slik at det også gjaldt hvor utleier ved sine disposisjoner har utvirket at lokalene ikke kan utnyttets som avtalt (avsnitt 62).

Utleier anførte at leiekontrakten ikke kunne være til hinder for at tidligere eier og utleier disponerte over resteiendommen. Til dette bemerket førstvoterende at tvisten hadde sitt utspring i tidligere eier og utleiers rettslige disposisjoner over en del av industriområdet. Utgangspunktet var at *når eieren har leid bort lokaler til en bestemt bruk, må dette være til hinder for at han disponerer eiendommen på en måte som medfører at leiekontrakten ikke kan oppfylles*. I seg selv var ikke fradeling og salg av en del av industriområdet med henblikk på en omregulering til byggeområde for boliger et mislighold av leiekontrakten, men forutsetningen for dette måtte være at leiers avtalte bruk sikres (avsnitt 63).

Utleier skulle og kunne således ha *avverget* misligholdet ved *retting* (se nå § 5-7, jfr § 2-10), ved å treffe tiltak for å sikre at leiers avtalte bruk kunne fortsette ut leietiden ved å få inn bestemmelser om når utbyggingen skulle gjennomføres, eller at utbygger påtok seg å gjennomføre bygningsmessige tiltak for nødvendig demping av støy fra virksomheten på gjenværende eiendom. Alternativt kunne utleier selv utføre tiltak for å dempe støyen fra ankemotpartens virksomhet om dette viste seg å være nødvendig. *Når utleier ikke var villig til å treffe nødvendige tiltak, hadde han misligholdt husleiekontrakten* (avsnitt 64).

Det var i saken ikke tvilsomt at nåværende utleier «i denne situasjonen må(tte) identifiseres med tidli-

gere eier og utleier». Om dette, se nærmere nedenfor i pkt. 9.

Saklig sett er Høyesteretts argumentasjon om misligholdet god nok. Dette gjelder også påberopelsen av den tidligere uskrevne regelen om en rådighetssikringsplikt for utleier, svarende til husl. 99 § 5-1 første ledd, som har noe av sin bakgrunn i en setning hos L.M.B.Aubert (Spesiell Obligationsret I, 2 utg. 1901 s. 162) som også er delvis gjengitt i forarbeidene, om at utleier har plikt til å «sikre (...) Leieren en rolig Nydelse af Gjenstanden med dens kontraktsmæssige Egenskaber». Anvendelsen av en slik husleierettslig hovedsetning innebærer at det her ikke var nødvendig å bygge på andre grunnlag påberopt av leietaker, og avvist av utleier, så som alminnelige obligasjonsrettslige prinsipper, bristende forutsetninger, avtaleloven § 36 eller utleiers lojalitetsplikt. Men det er ikke derved grunn til å se bort fra disse mulige grunnlagene. Dommen kan også sees som utslag og befestelse av dem, f.eks. av en mer omfattende lojalitetsplikt i langvarige eller særlig sammensatte kontraktsforhold. For øvrig er det noe overraskende at man så raskt gikk over i en drøftelse først av husl. 39 § 17 og dernest av husl. 99, og når det gjelder denne siste, at Høyesterett valgte å knytte drøftelsen til en kobling mellom *husl. § 5-1 og §§ 2-16 og 2-17*. Det er riktig nok at forarbeidene antyder en slik kobling, og at disse siste bestemmelsene er en videreføring av husl. 39 § 17. Men § 17 handlet både om opprinnelige rettsmangler (som foreligger ved overleveringen av leieobjektet) og om senere tilkommende rettsmangler, mens husl. 99 her etablerer et tydeligere skille mellom gruppene. Etter den nye lovens system er det mer naturlig å si at §§ 2-16 og 2-17, som regler om retts- og rådighetsmangler ved leieforholdets opprettelse, knytter an, ikke til § 5-1, men heller til *§ 2-1 første ledd*, som på dette punkt – når det gjelder utleiers hjemmels- og rådighetssikringsplikt – har en formulering som svarer helt til § 5-1, eventuelt supplert av §§ 2-2 til 2-7. Reglene om virkninger av overtredelse av rådighets-

sikringsplikten i § 5-1 finnes på den annen side ikke i §§ 2-16 og 2-17, men heller i lovens *§ 5-7 tredje ledd*, se mer om dette i pkt. 6.

4. En opprinnelig anførsel fra utleier om at det ikke var *reklamert i tide*, ble avgjort i lagmannsretten i leietakers favør, med utgangspunkt i en knapp henvisning til «alminnelig ulovfestet obligasjonsrett» – som på dette punkt synes å være antatt som gjeldende rett i tillegg til den skarpe formelle regelen om dette i husl. 39 § 17 femte ledd og ved en innskrenkende tolkning av denne. (Ifølge utleiers prosessfullmektig var leietakers åpenbare overtredelse av § 17 femte ledd, en hovedgrunn til at § 17 kom til å spille en så liten rolle for de lavere retter.) På denne bakgrunn var det litt overraskende at anførselen om manglende reklamasjon ble nektet behandling i Høyesterett (avsnitt 29), uten at spørsmålet ble reist, hverken om betydningen av § 17 femte ledd, eller om hvilken regel som gjelder om dette etter ny lov. Selv om § 5-7 ikke viser uttrykkelig til § 2-8, antar jeg at en tilsvarende regel bør gjelde også her – noe avgjørelsen muligens også kan tas til inntekt for.

5. Sakens praktiske hovedspørsmål gjaldt leietakers rett til *ekstraordinær oppsigelse* av leieforholdet ved *hevning* av dette. Høyesterett nøyde seg her med i tillegg å vise til regelen i husl. 39 § 17 *tredje ledd*, hvorefter hevning ikke kan kreves når bruken er «bare uvesentlig innskrenket». I dette tilfelle var vesentlighetskravet klart oppfylt, idet *avtalt bruk av lokalene ikke kunne fortsette* med mindre tilstrekkelige støydempende tiltak ble iverksatt. «Når utleier ikke vil betale for slike tiltak, er leier i realiteten blitt stilt i en posisjon hvor han kan risikere at driften ikke kan fortsette, og at det påløper tvangsmulkt fram til virksomheten stanses. Slike begrensninger i avtalt bruk av leide lokaler er klart vesentlige.» (Avsnitt 65)

Etter gjeldende lov ville løsningen sikkert bli den samme – se § 5-7 tredje ledd, jf. første ledd, jf. § 2-12 første ledd (evt. annet ledd – i

den utstrekning misligholdet sees som bare foregrepet).

6. Også *leietakers erstatningskrav* ble behandlet med grunnlag i husl. 39 § 17.

Når det gjaldt *erstatningsgrunnlaget*, viste Høyesterett til bestemmelsens *annet ledd*, som med henvisning til forarbeidene ble forstått slik, også for senere inntrådte hindringer, at erstatning bare kan idømmes *etter skyld*, i de tilfeller utleier har opptrådt *uaktsomt* (avsnitt 67–68). I dette tilfellet fant Høyesterett det «klart» at utleieren var erstatningsansvarlig – da utskillelsen av en tomt for omregulering til byggeområde for bolig skapte en *risiko for konflikt* i forhold til leiekontrakten og risikoen for at virksomheten i industribygget kunne bli sjenerende *måtte være nærliggende*, og oppføring av boliger ville kunne medføre at støyforskriftene hindret eller begrenset den avtalte bruk. Utleier/eier skulle som tidligere nevnt ha sørget for at nødvendige støydempende tiltak ble iverksatt av utbygger. Og når dette ikke ble gjort, måtte nåværende eier og utleier *satt i verk* slike *tiltak* på egen eiendom for at avtalt bruk av de leide lokaler kunne fortsette ut leietiden. Da utleier nektet å betale for slike tiltak, var det klart at han var erstatningsansvarlig etter § 17 annet ledd (avsnitt 69–70). Etter reglene om erstatningsansvar i gjeldende lovs § 5-7 tredje ledd, jf. første ledd, jf. § 2-13 ville resultatet sikkert bli det samme. (Det er for øvrig en viktig forskjell mellom husl. § 2-16 og § 5-7 tredje ledd når det gjelder erstatningsansvar ved rettsmangler, idet ansvaret etter § 2-16 annet ledd er helt objektivt, mens ansvaret etter § 5-7 er det vanlige kontroll- og culpaansvar.)

Når det gjaldt *erstatningsutmålingen* hadde utleier godtatt, eventuelt, å betale erstatning for leierens utlegg til måling av støy og enkelte støydempende tiltak. Tvisten om dette kom derved bare til å handle om leietakers *utgifter ved* fortidig *flytting av trykkerimaskinene*. Utleier mente disse utgiftene ville ha påløpt uansett og at de dessuten var

upåregnelige og fikk medhold i dette i tingretten. Høyesterett fant det mest sannsynlig at leietakeren under normale omstendigheter ikke ville fått omkostningene, da han hadde fortrinnsrett til forlengelse av kontrakten og utleier selv hadde uttalt at det var «sannsynlig» at han ville inngått leiekontrakt i ytterligere 2 år, og da det dessuten var slik at maskinleverandøren ved kjøp eller innbytte av trykkermaskiner, sørger for demontering og fjerning. De ekstraordinære omkostningene skyldes utleiers vesentlige mislighold med heving av leiekontrakten til følge. Det var klart påregnelig at et mislighold som her kunne påføre leier ekstraordinære utlegg. (Avsnitt 71–72) Utfallet, som her fulgte av husl. 39 § 17 annet ledd ville sikkert blitt det samme etter husl. 99 § 5-7, jf. § 2-14 første ledd.

7. Utleier gjorde i saken også gjeldende at kravene på heving og erstatning i alle tilfelle var foreldet etter foreldelsesl. § 2, jf. § 3 nr. 2, forstått som en selvstendig regel om foreldelse ved mislighold, idet misligholdet inntrådte ved fradelingen av parsellen eller senest ved byggestart. Heller ikke her ble han hørt av Høyesterett.

Når det gjaldt *hevningsskravet* var dette etter lovens § 1 ikke omfattet av foreldelse (avsnitt 74 – med henvisning til juridisk litteratur).

Når det gjaldt *erstatningskravet* viste Høyesterett til nyere avgjørelser om emnet, herunder Rt. 2002 s. 696, som innebærer at treårsfristen etter § 3 nr. 1 først starter å løpe fra den dag leietakeren tidligst kunne krevd erstatning, noe som her først kunne skje ved ferdigstillingen av boligene i mars og april 1999 og ved at utleier da ikke var villig til å sette i verk nødvendige tiltak, noe som medførte at de særlige støyforskriftene for boligområder kom til anvendelse. (Avsnitt 75–77. Om spørsmålet se også Hagstrøm: Obligasjonsrett. 2003 s. 744 flg.)

8. For tingretten og lagmannsretten gjaldt tvisten også et særlig krav fra utleier mot leietaker om *erstatning for mangler ved leieobjektet ved*

utflytting, idet leietakeren etter avtalen hadde full indre vedlikeholdsplikt. Tvisten, som her særlig gjaldt utgifter til reparasjon av gulvbelegget, ble avgjort av tingretten i leietakerens favør, ved at utleier ble tilkjent et beløp tilbudt av leietaker på kr. 75.000. Avgjørelsen ble særlig begrunnet ut fra et prinsipp om at utleier må godta reduksjon ved slit og elde, som angitt i husl. 39 § 33 første ledd. Domstolen nevnte imidlertid hverken denne bestemmelsen, den tilsvarende bestemmelsen i husl. 99 § 2-10 annet ledd (jf § 10-3 annet ledd) eller kjente og til dels omstridte rettsavgjørelser om emnet, så som RG 1998 s. 888. Avgjørelsen ble opprettholdt uten ytterligere begrunnelse i lagmannsretten, og ikke videre påanket.

9. Til slutt noe om parts- og identifikasjonsspørsmålet. I tiden etter fradelingen av boligbyggstomten ble resteiendommen overført to ganger; noe som innebar at *leietakers hevningsskrav og erstatningskrav nå ble gjort gjeldende overfor en ny utleier*, som når det gjaldt ansvaret for rådgighetsmangelen altså ble identifisert med sine hjemmelsmenn, uten selv å ha noen skyld i det inntrufne. For tingrett og lagmannsrett bestred også utleieren ansvaret. Men i alle tre instanser ble identifikasjonen foretatt. Tingretten begrunnet standpunktet med en henvisning til Wylter: Boligrett 2000 (s. 233) sammen med en setning om at «leietakeren kan ikke stilles dårligere selv om han er henvist til å forholde seg til en ny utleier», mens Høyesterett nøyet seg med en setning om at «det ikke er tvilsomt, og heller ikke bestridt», at den ankende part, dvs. utleieren, «i denne situasjon må identifiseres med tidligere eier og utleier» (avsnitt 64 i.f.). Av betydning kan ha vært at det også for en ny utleier dreide seg både om samme leieobjekt og samme tidsbestemte leieavtale, som utleierne ikke, heller ikke ved overføring, ensidig skulle kunne endre i egen favør, samtidig som risikoen for en fremtidig nabotvist og derav følgende mulig rettsmangel var åpenbar.

Gert-Fredrik Malt

Borettslovene endret og delvis i kraft, fra 15/8.

Lovene om boligbyggelag og borettslag av 6. juni 2003 nr. 38 og 39 ble med visse forbehold satt i kraft fra 15de august i år, sammen med viktige endringer i borettsloven, gitt ved lov 17/6-2005 nr. 94 (her kalt «endringsloven»).

Om *ikrafttredelsen* av borettslovene i utgangspunktet, se særlig kgl. res 17/6-2005 nr. 602 (om boligbyggelagsloven) og nr. 603 (om borettslagsloven). De ble satt i kraft med visse unntak, særlig for reglene i borl. kap. 6 samt for endringene i panteloven og tvangsfullbyrdsloven. Om *ikrafttredelse* av endringsloven se delvis kgl. res. 17/6-2005 nr. 604 og ellers kgl. res. 1/7-2005 nr. 753.

Hensikten med endringsloven var først og fremst å forandre reglene om *rettsregistrering* i lovens kapittel 6 (særlig § 6-1, med tilføyelse av regler om gebyr og erstatningsansvar i §§ 6-16 og 6-17); fra et system basert på egne *borettsregistre*, til en ordning basert på registrering i *grunnboken* på linje med reglene om seksjonssameier og annen fast eiendom; ved noe som er blitt omtalt som en «omkamp» fra den borgerlige regjeringens side.

Praktisk skal ordningen innføres i to trinn: Det nye registreringssystemet basert på grunnboken med lovens kapittel 6 vil først bli satt fullt i kraft senere (antakelig fra 1/7 neste år). I mellomtiden er det i borettslagsloven gitt og satt i kraft midlertidige regler i et nytt kapittel 14 V, med nye §§ 14-13 til 14-21. (Endringen er for øvrig gitt en uheldig nummerering, idet det er gitt en ny § 14-13 i tillegg til den § 14-13 som allerede fantes.) De midlertidige reglene er basert på en videreføring av dagens system, bl.a. ved gjentakelse av sentrale regler om andelsbrev og rettsstiftelser i andelene hentet fra borl. 1960 kap. 5, men slik at øvrige regler i den nye borettsloven skal gis anvendelse, bl.a. ved at bruksretten etter lovens kapittel 5 skal likestilles med leierett ved pantsettelse etter pantel. § 4-3. Hjemmelsoverføring skal herefter

skje etter de nye reglene i bustadoppføringsloven § 1a og avhendingsloven § 1-1a, ved overføring av andelsbrevet og melding til borettslaget.

Endringsloven inneholder også noen andre mindre endringer i borettsloven. Om bakgrunnen og nærmere forklaringer av de nye reglene, se ellers Ot.prp. 52 (2004–05). Kommunal- og Regionaldepartementet har gitt ut et Rundskriv H-17/05 Rettsvern for rettigheter i borettslagsandeler, med en kort orientering om den midlertidige ordningen og der reglene i kap. 14 V er medtatt. Endringene foreslått i proposisjonen ble for øvrig kritisk omtalt av Lilleholt i LoR 2005 Hefte 4 (s. 193 flg.), med en åpen oppfordring til stortingskomiteen om å rydde opp. Men hans innvendinger ble visstnok ikke vurdert i Stortinget; se Innst. O. 122 (2004–05) og Forh. Ot. (2004–05) s. 964–970, der de ikke engang er nevnt.

Gert-Fredrik Malt

ERSTATNINGSRETT

Avkortning i erstatning på grunn av manglende bilbeltebruk. HR-dom 29. juni 2005

I en enstemmig dom avsagt 29. juni 2005, kom Høyesterett til at en skadelidt passasjers manglende bruk av bilbelte måtte anses som et uaktsomt forhold, men som følge av sakens spesielle omstendigheter ble erstatningen likevel ikke avkortet (HR-2005-01047-A).

En 17 1/2 år gammel pike ble alvorlig skadet da bilen hun var passasjer i, kjørte av veien i høy fart. Ingen av ungdommene hadde brukt bilbelte. Forsikringsselskapet erkjente ansvar, men mente at erstatningen måtte avkortes etter bilansvarslovens § 7 første ledd, som bestemmer at kravet kan settes ned eller bortfalle når «skadelidaren medverka til skaden med vilje eller i aktløyse, ... så nær som når skadelidaren kan leggjast berre lite til last».

Bruk av bilbelte er påbudt, og er

det enkleste og mest effektive tiltak en passasjer kan gjøre for å beskytte seg mot skade ved bilkjøring. Derfor var det ingen overraskelse når Høyesterett kom til at manglende bilbeltebruk måtte anses som uaktsomt.

Mindre opplagt var det kanskje at forholdet ville bli ansett å utgjøre mer enn «liten uaktsomhet», særlig i betraktning av de undersøkelser som viser at mange unge – fire av ti under 25 år – slurver med bilbeltebruken. Selv om det således slett ikke er uvanlig at unge mennesker lar seg føre med bil uten å bruke bilbelte, måtte imidlertid forholdet anses å overskride «den mer dagligdagse og uskyldige aktløyse». «Dette bør være den alminnelige regel. Unntak kan nok tenkes, men krever en spesiell begrunnelse» (avsnitt 29).

Selv om vilkåret for avkortning etter bilansvarslovens § 7 første ledd er oppfylt, skal det imidlertid ikke automatisk skje en avkortning i erstatningen. Dette beror på en helhetsvurdering av «åtfærd på kvar side og tilhøva elles». Når Høyesterett ikke fant grunn til å redusere erstatningen i dette tilfellet, skyldtes det særlig at skadevolderen var vesentlig mer å bebreide, at den skadelidte var blitt meget hardt rammet i ung alder, og at hun ikke på noen måte hadde bidratt til den uforsiktede kjøringen som ledet til skaden.

Dommen må kunne sies å videreføre den linjen som har vært lagt gjennom tidligere praksis: Det stilles strenge krav til aktsomhet av dem som ferdes i trafikken, og aktsomhetsnormen i bilansvarslovens § 7 første ledd blir dermed forholdsvis streng. Men hvis skadevolder har utvist betydelig grovere skyld enn skadelidte, og skadevolders forhold er dominerende i årsaksbildet, vil skadelidtes uaktsomhet ikke nødvendigvis føre til at erstatningen blir avkortet, jf. f.eks. Rt. 1969 s. 51 og Rt. 1974 s. 813. Også i tilfelle hvor skadevolder er klart mer å bebreide enn skadelidte, vil imidlertid avkortning etter omstendighetene kunne skje, f.eks. dersom skadelidte har hatt en klar oppfordring til å avstå fra å la seg føre med bilen, jf. som eksempel mindretallet i Rt. 2000 s. 1811 (Finanger), som ville redu-

sere erstatningen med 30 % i et tilfelle hvor skadelidte hadde vært passasjer i en bil som ble ført av en beruset sjåfør.

Are Stenvik

Advokatbevillingsdommen Rt. 2005 s. 416

Saken gjaldt spørsmålet om en advokat som hadde fått sin advokatbevilling tilbakekalt, hadde krav på ny bevilling når det forhold som førte til tilbakekallet var brakt i orden, og om staten i så fall er erstatningsansvarlig for det økonomiske tapet som avslaget på søknaden medførte.

Advokatbevillingsnemnden traff 27. oktober 1999 vedtak om å tilbakekalle advokat As bevilling, fordi han ikke hadde utarbeidet og innsendt regnskap og revisorerklæring pr. 30. juni 1999 innen den frist Tilsynsrådet hadde satt for dette. Pålegget om å innlevere halvårsregnskap med revisorerklæring ble aldri etterlevd. Imidlertid ble årsregnskapet for 1999, med revisorerklæring, sendt til Tilsynsrådet 3. mars 2000. Deretter søkte A om å få ny advokatbevilling. Søknaden, som innkom 14. april, ble 30. mai 2000 behandlet av styret i Tilsynsrådet, som overfor Advokatbevillingsnemnden innstilte på at søknaden ikke ble innvilget. Nemnda traff 21. juni 2000 vedtak i samsvar med denne tilrådingen.

I Advokatbevillingsnemndens vedtak ble det vist til at nemnda 26. januar 2000 hadde behandlet spørsmålet om når man burde kunne påregne å få en søknad om ny bevilling innvilget, og at det var fastslått at den nedre grense for varigheten av et tilbakekall som følge av såkalte «formalovertrædelser» som hovedregel burde være ett år. Siden nemnda ikke fant noe konkret grunnlag for å fravike dette utgangspunkt i As tilfelle, ble søknaden avslått, selv om nemnda konstaterte at det forhold som lå til grunn for tilbakekallsvedtaket var ordnet.

Det første spørsmålet var om staten hadde kompetanse til å holde bevillingen tilbake etter at forholdet var ordnet, dvs. å gi tilbakekall en viss

varighet av pønale grunner. Høyesterett avviste mot en stemme dette og sa at «ved at varigheten også knyttes til forgåelsens alvorlighetsgrad, ville en slik forståelse gi reglene et pønalt preg. Dette krever en klar lovmessig forankring, som i dette tilfellet ikke foreligger (min kursivering).» Her ligger en nyanseskjerpning i kravene til hjemmelen ved forvaltningssanksjoner i forhold til Rt. 1998 s. 929 hvor det kreves «rimelig klar hjemmel» for vedtak av pønalt karakter. Høyesterett har likevel også tidligere vært inkonsekvent i måten å formulere hjemmelkravet på, se Bjørn O. Berg: *Forvaltningssanksjoner*, Oslo 2005 s. 61–62.

Det andre spørsmålet var om staten var erstatningsansvarlig for det uhjemlede vedtaket. Mens advokaten gjorde gjeldende at ansvargrunnlaget er objektivt, fremholdt staten at ansvar forutsetter at det er utvist uaktsomhet, dog med en streng aktsomhetsnorm. Dermed var temaet i saken en gammel gjenganger, nemlig kravet til ansvargrunnlag for det offentlige ansvar for tap som følge av ugyldige vedtak.

Høyesterett unnlot å ta generelt standpunkt til vilkårene for ansvar i tilfeller der et statlig organ har grepet feil i forståelsen av de reglene organet forvalter, med den konsekvens at det er truffet et ugyldig vedtak. I en sak som dreier seg om en uhjemlet myndighetsutøvelse som fratrar parten hans mulighet for å utøve sitt yrke, og der avslaget har et pønalt preg, må staten uansett ha et objektivt ansvar.

På denne måten fortsetter Høyesterett sin linje med vegring i forhold til å fastslå et generelt objektivt ansvar og at retten vil nærme seg spørsmålet skrittvis. Dette gir muligheter for en mer nyansert regel enn et enten eller. Et annet viktig område hvor Høyesterett har fastslått objektivt ansvar er ved uhjemlet frihetsberøvelse, se Rt. 1987 s. 1495 *Reitgjerdet sykehus*. Det er mulig dette innebærer at den relative tilnærming Høyesterett har tatt til legalitetsprinsippet etter *Fjordlaks* (Rt. 1995 s. 530) – at kravet til lovhjemmel må nyanseres blant annet ut fra hvilket område en befinner seg på, arten av

inngrepet, hvordan det rammer og hvor tyngende det er overfor den som rammes – også må gjelde spørsmålet om ansvargrunnlag.

Hans Petter Graver

Personskade. Grensen mellom eierinntekt (utbytte) og lønn.

Rt. 2004 s. 1816 – «Messeldommen»

1. Saken omhandler krav om erstatning for inntektstap ved personskade. Skadelidte Messel ble trafikkskadet i 1997. Ulykken påførte fysiske og psykiske skader. Messels ervervsuførhet ble av Borgarting lagmannsrett anslått til 30–40 %.

Vurderingstemaet er om skadelidte kan kreve erstatning for tapt utbytte fra aksjeselskapet Preg Skilt og Design, som han fullt ut eier og er nøkkelpersonen i, eller om aksjeselskapet eventuelt kan kreve det tapte overskuddet erstattet.

Partene er enige om at det foreligger ansvargrunnlag etter bilansvarsloven § 8, og at det er årsaksammenheng mellom skaden og det økonomiske tapet. For tingretten og lagmannsretten var tvisten avgrenset til hvem som kan kreve tapet erstattet, samt erstatningens størrelse.

Messel tok ut søksmål mot trafikksikreren If Skadeforsikring NUF (If). Forsikringsselskapet motsatte seg kravet, og påsto seg frifunnet. If hevdet videre at aksjeselskapet var rett saksøker, ikke Messel. Som følge av dette anla også Preg Skilt og Design søksmål, som imidlertid ble gjort subsidiært i forhold til Messels personlige søksmål. If bestred at aksjeselskapets økonomiske tap var erstatningsberettiget.

Ytre Follo tingrett påla If erstatningsansvar for Messels personlige tap, men frifant forsikringsselskapet i søksmålet fra Preg Skilt og Design. If ble pålagt å betale ca kr 23 000 i ervervstaperstatning, i tillegg til anslagsvis kr 580 000 som allerede var utbetalt.

Både Messel og Preg Skilt og Design påanket dommen. For lagmannsretten aksepterte Messel tingrettens utmåling av det rene lønnsta-

pet, samt frafalt kravet på merutgifter utover det som allerede var utbetalt fra If. Retten la til grunn at skl § 3-1 ikke ga grunnlag for en sondring mellom lønn og utbytte i den konkrete saken. Det ble vektlagt at det var nær sammenheng mellom den personlige innsatsen fra Messel, og driftsresultatet i selskapet Preg Skilt og Design. Messel ble således tilkjent erstatning med 2,65 millioner kroner for det reduserte aksjeutbytte. Lagmannsrettsdommen er omtalt av Kjelland i *Nytt i privatretten* 2004 nr. 4 s. 5–7.

If og Preg Skilt og Design anket til Høyesterett. Anken gjelder de materielle rettsspørsmålene. Saken reiser interessante problemstillinger om grensen mellom lønnsinntekt og eierinntekt (utbytte) ved utmåling av erstatning etter skadeserstatningsloven (skl) § 3-1.

2. If hevdet at det er et grunnleggende skille mellom et aksjeselskaps rettigheter og aksjonærenes rettigheter. Synspunktet forankres i ordlyden i skl § 3-1, samt forarbeider og rettspraksis. Forsikringsselskapet anførte videre at erstatning for Messels reduserte aksjeutbytte ville medføre retts tekniske og beregningstekniske vanskeligheter. Videre fremhevet If hensynet til harmoni med andre rettsfelt som selskaps- og skatteretten. Det ble vektlagt at skadelidte ikke kunne nyte fordelene av aksjeselskapsformen uten samtidig å ta ulempene. Det ble endelig hevdet at Messels tap var for fjernt og avledet.

If anførte videre at heller ikke Preg Skilt og Design hadde krav på erstatning. Forsikringsselskapet hevdet at tapet knyttet til skade på en arbeidstaker ikke var «konkret og nærliggende», og dermed ikke oppfylte det sentrale avgrensingskriteriet.

3. Skadelidte Messel anførte på sin side at lagmannsrettens dom var riktig, både i begrunnelse og resultat. Prinsipalt ble det anført at tapet var erstatningsmessig på Messels hånd. Det ble vektlagt at Messel ville ha fått tapet erstattet hvis selskapet var drevet som et enkeltmannsforetak,

og at organiseringen som aksjeselskap var uten betydning for erstatningsvernet. Det ble fremhevet at tapet var forårsaket av trafikkulykken, og at prinsippet om «full erstatning» og hensynet til gjenopprettelse var avgjørende for løsningen av erstatningsspørsmålet. Forsikrings-selskapet kunne ikke bli hørt med at det skulle sondres mellom eierinntekt og aksjeutbytte, idet et slikt skille var kunstig i et mindre aksjeselskap som Preg Skilt og Design.

Subsidiært krevde Preg Skilt og Design erstatning, og anførte at selskapets tap var så vel «konkret og nærliggende» som påregnelig. På faktumsiden ble det poengtert at Messel var den dominerende aksjeeier og nøkkelmedarbeider. Til støtte for sitt rettsyn viste skadelidte også her til rettspraksis og teori.

4. Flertallsvotumet formuleres av førstvoterende dommer Utgård, som gis tilslutning av dommerne Rieber-Mohn og Mitssem. Førstvoterende tar innledningsvis stilling til om det må skilles mellom den direkte skadelidte Messel og aksjeselskapet Preg Skilt og Design. Spørsmålet besvares med ja: «Utgangspunktet må vere at ein direkte skadeliden kan krevje bøtt det tapet som ramar han sjølv, og ikkje det tapet som ramar andre. Eit aksjeselskap er eit sjølvstendig rettssubjekt, forskjellig frå aksjeeigarane, også der selskapet har eine- eller hovudaksjeeigar. Det er etter mitt syn framandt for vår rettsorden å seie at aksjeeigarar lir tap der tapet direkte ramar aksjeselskapet, sjølv om tapet på kort eller lang sikt vil redusere inntektsstraumen i form av utbytte til aksjeeigarane.» (avsn. 28)

Ut fra dette sonderer flertallet i fortsettelsen mellom erstatningskravet fra Messel (især avsn. 28–31) og Preg Skilt og Design (avsn. 32–40). Endelig avgis enkelte obiter dictum-pregete uttalelser (avsn. 41).

5. Ut fra den angitte hovedregelen om at tapet kun kan kreves dekket på den direkte skadelidtes hånd, ligger det an til at Messel ikke får erstattet det tapte aksjeutbyttet. Flertallet vurderer deretter om hans hovedeie-

randel og rolle som nøkkelperson tilsier en annen løsning. Spørsmålet besvares benektende. Uten at det har betydning for den foreliggende tvisten, fremheves videre at «[l]øysinga måtte etter mitt syn ha vorte den same om Messel hadde hatt alle aksjane på skadetidspunktet».

Synspunktet underbygges av mer generelle *selskapsrettslig orienterte betraktninger* om at «[e]tablering av eit aksjeselskap har ein realitet», og at en aksjeeier «ikkje då [kan] krevje at ein skal sjå bort frå selskapsforma når det oppstår ein konkret situasjon der han kan vere tent med det.» Flertallet utdyper og presiserer standpunktet ved å trekke linjer til andre rettsområder. Det bemerkes at valg av selskapsform har konsekvenser i forhold til personlig ansvar, skatt «og også i mange andre samanhengar». Rettsoppfatningen gjentas senere i premissene, hvor det spørres om betydningen av at «det er nær tilknytning mellom ein skadeliden arbeidstakar og – som i vårt tilfelle – eit aksjeselskap som arbeidsgivar.» (Denne og øvrige kursiveringer er gjort av meg.) Her forsterkes utsagnet om betydningen av den valgte selskapsformen, idet flertallet angir at «[o]gså sett frå denne vinkelen er aksjeselskapet ein realitet, ...».

I denne sammenhengen understrekes også at (aksje)lovgivningen setter grenser for hvilke avtaler som kan inngås mellom en lønnsuttaker/aksjeeier og et aksjeselskap. Argumentasjonen støttes videre ved henvisning til *Kongepark* (Rt. 1996 s. 672). Dommen omhandler ansvarsgjennombrudd i aksjeselskapsretten, men viser ifølge flertallet «at det skal mykje til for at ein ser bort frå den realiteten som ligg i ei selskapsdanning».

Endelig foretas en problematisering av *Løiten Almenning* (Rt. 1996 s. 1497). Dommen gjelder erstatning for tapt foredlingsgevinst. Løiten Almenning fikk dekket tap etter at skogområder ble båndlagt ved opprettelsen av et naturreservat. Retten vektla at det forelå en avtale om overskuddsdeling. Argumentasjonslinjen har etter flertallets syn overføringsverdi til nærværende sak, hvor det ikke forelå en slik avtale. *Løiten*

Almenning (Rt. 1996 s. 1497) anvendes derfor som et argument mot at Messel kan kreve erstattet den tapte eierinntekten. Synspunktet fundamenteres ytterligere ved henvisning til *Tannlege* (NJA 1975 s. 275) og *Optiker* (NJA 1975 s. 533), som viser dette «avtaleprinsippets» henholdsvis positive og negative side.

På denne bakgrunnen kommer flertallet til at Messel ikke har krav på erstatning for tapt aksjeutbytte, og frifinner If. Etter at flertallet har konkludert avgis likevel dictum-pregete bemerkninger, som jeg kommenterer til slutt i punkt 8.

6. Flertallet går deretter over til å drøfte kravet fra Preg Skilt og Design. Problemstillingen er om tapet har erstatningsvern på selskapets hånd. Vurderingen forankres i høyesterettspraksis, som er den sentrale rettskilden. Retten viser især til *Arbeidsgiveravgift* (Rt. 2000 s. 1756), men også til *Kabel* (Rt. 1955 s. 872) og *Flymanøver* (Rt. 1973 s. 1268). Disse var sentrale i partenes prosedyrer. Dommene hjemler avgrensningskriteriet om «konkret og nærliggende interesse», men gir «ikkje noko direkte svar på i kva grad ein arbeidsgivar kan krevje dekt meirverdien av arbeidstakaren sin innsats når han blir skadd, og nokon er ansvarleg for skaden».

Det neste steget i flertallets tilnærming, er (derfor) å *konkretisere* vurderingstemaet. Presiseringen skjer gjennom en tolking av premissene i *Arbeidsgiveravgift* (Rt. 2000 s. 1756). Ut fra denne utkrystalliseres «element som også kan trekkjast inn i vår sak».

For det første blir det lagt vekt på hvem som er nærmest til å ha kontroll med omfanget av slike fremtidige tap. I subsumsjonen angir retten at arbeidsgiveren ofte er den som enklest kan organisere arbeidet slik at tapsrisikoen minimeres.

For det andre fremheves momentet om å unngå en «tilfeldig fordel» for arbeidsgiver. Synspunktet begrunnes i at fravær av arbeidskraft kan skyldes sykdom, tvingende velferdsgrunner eller hendelige uhell uten et ansvarssubjekt. Ut fra dette hevder flertallet at «[i] eit slikt perspektiv er det tilfeldig om ein

arbeidsgivar kan få dekning. Og det blir nok ut frå dette oppfatta som lite rimeleg at ein skadevaldar dekkjer eit slikt tap, der det finst ein ansvarleg skadevaldar». Hensynet til å unngå tilfældigheter, synes imidlertid å ha trukket i motsatt retning i *Furunkulose* (Rt. 1992 s. 453). Her var det spørsmål om erstatning til slaktebedrifter, som følge av smitte i et oppdrettsanlegg. Høyesterett tilkjente erstatning selv om slaktebedriftene var indirekte skadelidte. Det ble vektlagt at organiseringen i forhold til skadevolder kan ha preg av en tilfældighet; det avgjørende var at slaktebedriftene hadde tilstrekkelig nærhet til skadeårsaken. For flertallet synes *Furunkulose* (Rt. 1992 s. 453) først og fremst anvendt for å underbygge avgrensningskriteriet om «konkret og nærliggende interesse». Det kan imidlertid spørres hvorfor det ikke foretas en mer uttrykkelig problematisering og aksentuering av forholdet til *Arbeidsgiveravgift* (Rt. 2000 s. 1756).

For det tredje legges det vekt på at «[t]apet kan ... variere mykje». Med tilslutning til Nygaard (*Skade og ansvar* 2000 s. 58) angis det at en arbeidsgiver normalt har for svak tilknytning til personskaden til å nyte erstatningsvern for slikt tap. Synspunktet underbygges med en bemerkning om at «ein risiko av denne art» samlet sett nok bør ligge hos en arbeidsgiver.

For det fjerde fremheves at de angitte konsekvensene av en næringsdrivendes valg av selskapsform, «ikkje [kan] vere uventa for nokon». Det hevdes vidare at eventuelle problemer må kunne løses gjennom eksempelvis forsikringsordninger, hvilket anses å være «motstykket til at det er valt ei selskapsordning som gir føremoner på andre felt».

Flertallet frifinner If i tvisten mot Preg Skilt og Design, og stadfestet derfor denne delen av lagmannsrettens dom.

7. Mindretallsvotumet formuleres av dommer Oftedal Broch, som gis tilslutning av dommer Lund. I likhet med flertallet sondres det mellom

drøftelsen av kravet fra Messel (avsn. 44–56) og Preg Skilt og Design (avsn. 57–58).

I forhold til kravet fra Messel presiseres to forhold innledningsvis. For det første bemerkes at Messel var den viktigste arbeidstakeren i Preg Skilt og Design, hvor Messel hadde en helt dominerende posisjon. For det andre angis det å være «på det rene at dersom virksomheten hadde fortsatt som enkeltpersonforetak ..., ville tapet i dette tilfellet kunne kreves erstattet.» Etter denne klargjøringen skarpstiller mindretallet problemstillingen: «Spørsmålet er ... om det forhold at virksomheten er organisert i aksjeselskapsform – som et eget rettssubjekt – avskjærer Messel fra å kreve tapet erstattet, eventuelt om det betyr noe for bedømmelsen at han bare eiet 66 prosent av aksjene.»

I motsetning til flertallet anlegges en mer *tradisjonell erstatningsrettslig innfallsvinkel*. Problemstillingen besvares med utgangspunkt i prinsippet om «full erstatning», jf. skl § 3-1. Bestemmelsen tolkes slik at den innbefatter «ordinær lønn eller godtgjørelser fastsatt på annen måte.» Ordlyden taler etter mindretallets syn for at også tapt aksjeutbytte omfattes, og gir derfor Messel som utgangspunkt krav på erstatning.

Vurderingstemaet etter dette er om det er holdepunkter for å begrense erstatningsvernet. Mindretallet konstaterer først at *formålet* med erstatningsreglene ikke utelukker dekning av eierinntektstapet. Deretter blir det grundig vurdert om andre forhold tilsier begrensninger. Her kommer motsetningene til flertallsvotumet klart frem. Mindretallet hevder at «[d]et *avgjørende* må være karakteren av den interessetilknytning det er tale om mellom skadelidte og selskapet». Det fremheves vidare at det for et enmannseiet aksjeselskap – liksom et enkeltmannsforetak – er fullstendig interessesammenfall mellom eierens og virksomhetens interesser. Det ble vektlagt at Messel hadde en dominerende rolle som eier og nøkkelmedarbeider; brorens eierandel med 34 prosent endret ikke dette. Mindretallet underbygger synspunktet med at

verken hensynet til ansvarsbegrensning eller skattemessige forhold, kan være utslagsgivende for den *erstatningsrettslige* vurderingen. I tillegg fremheves at valget av selskapsform ikke bør innvirke på erstatningsvernet, idet dette kan gi skadevolder en tilfeldig fordel. Endelig støttes rettsynet på det grunnleggende erstatningsrettslige hensynet om økonomisk gjenopprettelse. Så langt ligger det således an til erstatning. Dette underbygges i den videre drøftelsen av om det foreligger konkret og nærliggende interesse. Mindretallet finner at dette «åpenbart» er tilfellet. I drøftelsen foretas sammenlikninger med *Løiten Almanning* (Rt. 1996 s. 1497). Det bemerkes at det riktignok er en forskjell fra denne saken, ved at det ikke foreligger en uttrykkelig avtale mellom Messel og Preg Skilt og Design. Mindretallet finner det imidlertid «ikke ... avgjørende at [Messel] ikke har inngått en uttrykkelig avtale med aksjeselskapet – i realiteten med seg selv som eier – om at 66 prosent av det overskudd som kan utbetales som utbytte, skal tilfalle ham som godtgjørelse, ...». Synspunktet underbygges ved henvisning til *Tannlege* (NJA 1975 s. 275).

Mindretallet drøfter endelig om det foreligger reelle hensyn som taler mot løsningen. Det bemerkes bl.a. at beregningstekniske problemer kan oppstå, men uten at disse tillegges særskilt vekt. Videre understrekes at ansvarsbegrensningsreglene for aksjeselskap «har andre formål enn erstatningsreglene, og er etter min mening av liten interesse i saken». Endelig tilføyer mindretallet at flertallets beskjæring av både Messels personlige krav og kravet fra Preg Skilt og Design fremstår som «urimelig». Dette bidrar til å styrke dissensen og øke tolkningsproblemene, herunder med hensyn til hvilke konsekvenser som kan trekkes av dommen, se nedenfor.

If anses etter dette som ansvarlig over Messels tapte aksjeutbytte. Det ble derfor unødvendig å ta stilling til kravet fra Preg Skilt og Design. Det avgis imidlertid enkelte obiter dicta. Her inntar mindretallet samme formelle utgangspunkt i begrepet

«konkret og nærliggende interesse», men har et annet syn på den konkrete rettsanvendelsen, se rett nedenfor.

8. Dommen gir grunnlag for flere refleksjoner. For det første anlegger flertallet og mindretallet temmelig *ulike innfallsvinkler* i forhold til behandlingen av kravet fra Messel. Flertallet fremhever betydningen av den valgte selskapsformen, samt vektlegger skatterettslige hensyn og prinsipper. Selv om rettsspørsmålene er erstatningsrettslige, er argumentasjonen utpreget orientert mot skatteretten og selskapsretten, som stedvis synes å opptre som «premissleverandør» for vurderingen. Tilsvarende kan den generelle vektleggingen av avtalekonstruksjonen diskuteres, herunder om den naturlig kan forankres i de angitte dommene. Tolkningene av det foreliggende erstatningsrettslige domsmaterialet om tredjemannstap, har etter mitt syn et noe *tillempende preg*. I denne forbindelsen kan det også bemerkes at Messel neppe hadde noen særskilt foranledning til å avtale overskuddsfordeling, idet han var hovedaksjonær på skadetidspunktet (og senere eneaksjonær). Flertallets fremgangsmåte kan samlet sett fremstå som noe avvikende og uvant sammenliknet med det tradisjonelle erstatningsrettslige paradigmet.

For det annet gir dommen grunnlag for refleksjoner over forholdet mellom *prinsipp og pragmatisme i erstatningsretten*. Flertallet innrømmer at det kan virke urimelig både å avskjære erstatning for nøkkelpersonen Messels reduserte aksjeutbytte og (deretter) nekte selskapet Preg Skilt og Design erstatning ut fra adekvansbetraktninger. Til dette bemerker flertallet at «det [er] viktig å halde fast ved dei prinsipielle linjene». Denne formalismen står i kontrast til mindretallets pragmatiske tilnærming. Forskjellen er tydelig i mindretallets avstandstaken fra Ifs betraktning om at tapet oppstår kun på Preg Skilt og Design sin hånd, og at tapet her samtidig ikke kan betraktes som den ansattes tap. Dette anser mindretallet som «en *formell* betraktning, som ikke uten videre kan være bestemmende i

erstatningsrettslig sammenheng». Mindretallet åpner for erstatningsvern, som imidlertid må avgjøres ved en konkret vurdering av den aktuelle interessetilknytningen, jf. foran. Nærmere om disse materielle sidene er omtalt av bl.a. Engstrøm i *Tidsskrift for Erstatningsrett* (TfE) 2005 s. 83–85. Se også Gravers kronikk *Høyesterett ved et veiskille?* i Aftenposten 7. januar 2005, som kommenteres av E. Smith i Aftenposten 14. s.m. i innlegget «*Formalisme*» og *politisk styring*. De mer rettsteoretiske aspektene er behandlet av Graver i TfE 2005 s. 165–168.

For det tredje kan man gjøre seg noen tanker om mulige *konsekvenser* av dommen. Temaet har dels en generell side mot avgrensningskriteriet «konkret og nærliggende interesse», og dels en side som mer spesifikt retter seg mot potensielle skadelidte (med)eiere og nøkkelmenn i aksjeselskaper. Når det gjelder dette siste aspektet, kan det innledningsvis konstateres at dommen åpner for at skadelidte *kan* få erstattet tapt aksjeutbytte. Forutsetningen er en avtalemessig tilknytning utover eierposisjonen. Det kan f.eks. være avtalt at en viss del av utbyttet skal anses som godtgjørelse, sml. *Løiten Almanning* (Rt. 1996 s. 1497). Selv om erstatning således ikke er utelukket, antas dommen å stå i et visst spenningsforhold til de forventninger aksjeeiere (i mindre selskaper) kan ha om å få erstattet tapt aksjeutbytte. For å dempe denne avstanden bør det gis kunnskap om rettsstilstanden, slik at interessene kan vernes gjennom alternative ordninger som (nøkkelmanns)forsikring, sml. også her flertallsvotumet (avsn. 39). Det er også en nærliggende virkning av dommen at aksjeeiere innretter seg ved å bevare utbyttet, men lar reduksjonen av arbeidsinnsatsen gi seg utslag i redusert lønnsinntekt.

Når det gjelder de mer generelle virkninger av dommen, kan det spørres hva som anses som «konkret og nærliggende interesse», når ikke (engang) tap av ervervsevnen hos Messel – som hovedeier og nøkkelmedarbeider i sitt eget selskap – er

tilstrekkelig. Høyesteretts dom har klart nok gitt en presisering i forhold til reduksjon av aksjeutbytte i mindre selskaper, men avgjørelsen må antas å ha og bli gitt overføringsverdi til andre typetilfeller. Dommen kan oppfattes som et skritt i skjerpende/innstrammende retning. Sml. her mindretallets obiter dictum, hvor det uttales følgende: «Jeg har for min del vanskelig for å forstå at et tap, som er *utpreget påregnelig* for skadevolder eller, om man vil, *svært konkret og nærliggende* så lenge det dreier seg om personlig næringsvirksomhet, blir abstrakt og fjerntliggende i det øyeblikk den samme virksomheten omorganiseres til et aksjeselskap.» I samme retning også Lødrup *Lærebok i erstatningsrett* (5. utg. 2005) s. 306 f. Blant erstatningsaktørene synes det i dag å være et udekket behov for stadfestende og/eller presiserende avgjørelser om vernet for tredjemannstap i personskadeerstatningsretten. Etter mitt syn bør man fortsatt være åpen for nyanseringer, idet man befinner seg på et av erstatningsrettens mange områder som preges av behov for dynamikk og «skreddersyng» av rettslige løsninger ut fra typetilfellenes egenart. I motsatt fall kan hensynet til klarhet og rettsteknisk enkelhet komme i konkurranse/konflikt med erstatningsrettens legitimitet.

Morten Kjelland

IMMATERIALRETT

Designrett

Designlovens krav om «individuell karakter»

Designloven av 14. mars 2003 nr. 15 avløste mønsterloven av 1970, og gjennomførte samtidig direktiv 98/71/EF om mønsterbeskyttelse. Registrerbarheten av en design skal vurderes etter bestemmelsene i den nye loven selv om søknaden ble inn-gitt før loven trådte i kraft, jf. designlovens § 62 annet ledd. Etter designlovens § 3 første ledd kan

designrett bare oppnås hvis designen er ny og har individuell karakter. Individuell karakter skal etter § 3 tredje ledd anses å foreligge hvis «helhetsinntrykket designen gir den informerte brukeren, skiller seg fra helhetsinntrykket en slik bruker får av annen design som har blitt allment tilgjengelig» før søknadsdagen. Det fremgår av fortalen til mønsterdirektivet at ikke enhver forskjell skal anses tilstrekkelig; forskjellen må være «tydelig» (fortalens 13. premiss, jf. Ot. prp. nr. 2 (2002–2003) s. 74).

En kjennelse avsagt 2. september 2005 av Patentstyrets 2. avdeling (sak nr. 7263), er såvidt vites den første avgjørelsen hvor designlovens krav om individuell karakter er blitt anvendt. Søknaden gjaldt et spillbrett for Scrabble, som på visse punkter skilte seg fra tidligere Scrabble-brett. Annen avdeling var enig med søkeren i at designeren av et slikt spillbrett hadde begrenset formfrihet, og i at det derfor ikke kunne stilles strenge krav til individuell karakter: «Annen avdeling er enig med søkeren i at designerens frihet ved frembringelsen av designen var begrenset, dels av de spilleregler som gjelder for Scrabble, og dels av etablert praksis i forbindelse med turneringer o.l. Når variasjonsmulighetene var såvidt begrensede som her, må det legges til grunn at den informerte brukeren vil registrere og legge vekt på nokså beskjedne avvik fra kjente design, noe som igjen betyr at forskjeller som objektivt sett er nokså små, kan være tilstrekkelige til å gi designen individuell karakter.» Til tross for dette, kunne søknaden ikke anses å gi den informerte brukeren et helhetsinntrykk som var tydelig forskjellig fra motholdet, og kravet om individuell karakter kunne derfor ikke anses oppfylt: «Selv om variasjonsmulighetene var begrensede, er imidlertid helhetsinntrykket i dette tilfellet så likt det som var kjent fra tidligere mønsterregistrering nr. 68 675, at den registreringssøkte design ikke kan anses å ha individuell karakter. Rutenettet, med kombinasjonen av mørkere og lysere felter, som utgjør det helt dominerende ele-

mentet i designen, er praktisk talt likt det som var kjent fra mønsterregistreringen. Den viktigste forskjellen består i at designen har mørk randsone og lyse skillelinjer i rutenettet, mens mønsterregistreringen har det motsatte, dvs. lys randsone og mørke skillelinjer. I tillegg er randsonen noe forenklet i designen, særlig ved at ordet SCRABBLE, som finnes plassert i et rektangulært felt i mønsterregistreringens randsone, ikke finnes i den anmeldte design. Disse forskjellene vil nok bli registrert av den informerte brukeren, men det kan ikke legges til grunn at de har en slik betydning for det helhetsinntrykket designen gir, at forskjellen kan karakteriseres som «tydelig». Kravet om individuell karakter i designlovens § 3 første ledd, jf. tredje ledd, kan dermed ikke anses oppfylt.» Annen avdeling tilføyde imidlertid at resultatet ville blitt et annet om søknadens avbildning av designen hadde vært bedre, og i farger, slik at utseendetrekkene ved søkerens design hadde kommet klarere frem.

Are Stenvik

Opphavsrett

Endring av åndsverkloven, lov 17. juni 2005

Rett før sommerferien ble de mye omtalte endringene av åndsverkloven (åvl.), som bl.a. gjennomfører EUs opphavsrettsdirektiv (Rdir. 2001/29/EF), endelig vedtatt. Endringene skjer på bakgrunn av en offentlig debatt som savner side-stykke i norsk opphavsrettshistorie, samt en intens diskusjon så vel innad i stortingskomiteen som i Odelsstinget. Grunnlaget for endringene er Kultur- og kirkedepartementets høringsutkast 2. april 2003 (omtalt i *Nytt i privatretten* 2/2003), Ot. prp. nr. 46 (2004–2005), Innst. O. nr. 103 (2004–2005), samt Stortingstidende s. 724 flg. (debatten i Odelsstinget).

Endringene må sies å være relativt omfattende, og berører i hovedsak (1) enerettens innhold, (2) avgrensningene av eneretten, (3) ut-

øvende kunstneres og film- og fonogramprodusentenes rettigheter, (4) vern for tekniske beskyttelses-systemer. Her skal gis en kort oversikt over det som oppfattes som de viktigste endringene.

(1) Enerettens innhold (åvl. § 2, jf. § 11a)

Rekkevidden av opphavsmannens enerett til eksemplarfremstilling har blitt utvidet som følge av gjennomføringen av forpliktelsene etter opphavsrettsdirektivet. Etter endringen omfatter nå eksemplarfremstillingsretten fremstilling av varig og *midlertidig eksemplar*. Det siste er myntet på de midlertidige lagringer som skjer ved bruk av åndsverk i datamaskiner. I prinsippet vil nå enhver bruk av åndsverk i datamaskiner falle inn under åvl. § 2, men samtidig er det, i tråd med direktivet, innført en særlig avgrensingsregel i § 11a. Denne regelen tillater såkalt «tilfeldig og forbigående fremstilling» av midlertidige eksemplar som muliggjør lovlig bruk av verk, samt nettverksoverføringer. Reguleringen er stort sett i samsvar med Kultur- og kirkedepartementets høringsutkast fra 2003.

På samme måte har man ved den endelige lovendringen holdt fast ved departementets forslag om å inkludere den såkalte «overføringsretten» i opphavsrettsdirektivets art. 3 i retten til offentlig fremføring, slik man har gjort i Danmark, men i motsetning til den svenske løsningen. Dette er gjort ved et nytt § 2 fjerde ledd, som bestemmer at «som offentlig fremføring regnes også kringkasting eller annen overføring i tråd eller trådløst til allmennheten, herunder når verket stilles til rådighet på en slik måte at den enkelte selv kan velge tid og sted for tilgang til verket». Dette betyr at enhver tilgjengeliggjøring av åndsverk i digitale nett klassifiseres som fremføring, det være seg utlegging av verk på web-sider, sending av filer som vedlegg i e-post, eller såkalt streaming av musikk i web-baserte radiosendinger. Argumentet om at ikke alle slike handlinger passer inn i den normale språklige forståelsen av fremføringsbegrepet – noe som har vært

årsaken til at man i Sverige i stedet har innført overføring til allmennheten som en egen kategori (jf. lov 2005: 359) – har dermed ikke fått gjennomslag på norsk lovgiverhold. Det vide fremføringsbegrepet understrekes videre av at visningsretten i § 2 tredje ledd, litra b) nå uttrykkelig bare omfatter offentlig visning *uten bruk av tekniske hjelpemidler*. Fremvisning av verk på dataskjerm eller i TV, eller ved hjelp av en overheadprojektor, vil nå måtte anses som fremføring – og ikke visning av verk.

Det skal også nevnes at en viktig endring er foretatt i reglene om *spredning* av fysiske eksemplarer, idet prinsippet om såkalt utelukkende regional konsumpsjon nå er innført i åvl. § 19 – regelen er nå at det kun er eksemplarer som er solgt eller overdratt med rettighetshaverens samtykke innen EØS som kan viderespres (om bakgrunnen, se *Nytt i privatretten 2/2003*). Det gir opphavsmenn samt organisasjonene rett til å hindre parallellimport fra land utenfor EØS.

(2) Avgrensning av eneretten (åvl. kap. 2)

Lovendringen innebærer et stort antall endringer i åndsverklovens «låneregler» (avgrensingsregler). Her kan det bare gis en oversikt over de viktigste.

For bruk som er tillatt uten betaling av vederlag («fribruksreglene») påkaller særlig endringene i åvl. § 12 om eksemplarfremstilling til privat bruk, oppmerksomhet. For det første er opphavsrettsdirektivets krav om at opphavsmannen skal ha kompensasjon for privatbrukskopiering gjennomført ved en bestemmelse om at «opphavsmennene gis en rimelig kompensasjon gjennom årlige bevilgninger over statsbudsjettet» (§ 12 første ledd, tredje pkt.). Ved en slik løsning kan privatbruksregelen fortsatt kalles en «fribruksregel», i den forstand at det ikke er brukerne selv, men staten, som betaler for privatkopieringen. Videre innebærer nytt § 12 fjerde ledd at nedlasting av ulovlig utlagt materiale på Internett til privat bruk, nå er forbudt. Lovgiveren valgte med andre ord å innføre

et krav om lovlig kopieringsgrunnlag, til tross for protester fra flere hold om at regelen vil gjøre en hel nasjon til lovbrøtere. At bestemmelsen i første rekke er ment å skulle ramme den bevisste og systematiske nedlastingen, understrekes imidlertid av at det i straffe- og erstatningsreglene i §§ 54 og 55 stilles krav om *forsett* – og ikke simpel uaktksomhet, som ellers er normen.

For øvrig skal det kort nevnes at det for flere av «fribruksreglene» er innført krav om at bruken *ikke* skal være *erhvervsmessig* (jf. direktivets krav om ikke-kommersiell bruk), se hjemmelsbestemmelsen for eksemplarfremstilling i biblioteker mv. i § 16, regelen i § 21 tredje ledd tredje punktum om at trådbunden eller trådløs overføring til allmennheten (fjernsynsprogram, web-overføringer mv.) ikke kan skje i ervervsmessig undervisning, og presiseringen i nytt § 23 fjerde ledd om at gjengivelse av offentliggjorte kunstverk og fotografiske verk i kritiske og vitenskapelige fremstillinger i medhold av første til tredje ledd, i *maskinlesbar form*, bare er tillatt for ikke-erhvervsmessig gjengivelse. Det siste illustrerer også en annen metode for begrensningsregulering i lånereglene rekkevidde, på bakgrunn av direktivets krav. Også tvangslisensregelen i § 18 om gjengivelse av verk i samleverk til bruk ved gudstjeneste eller undervisning, er nå begrenset til analog gjengivelse – dvs. ikke gjengivelse i maskinlesbar form. Bakgrunnen for denne metoden er den såkalte «bestefarsklausulen» i direktivets art. 5(3)o), som bestemmer at medlemsstatene kan beholde avgrensingsregler for analog bruk som ikke er nevnt i direktivets uttømmende liste over mulige «unntak», forutsatt at man hadde en slik regel i sin lovgivning forut for direktivets vedtakelse og det dreier seg om unntak av mindre betydning. Det er en forutsetning for valg av denne metoden, at reglene i §§ 18 og 23 oppfyller disse betingelsene.

Endringer er også foretatt i reglene om såkalt avtalelisens, dvs. regler som tillater nærmere bestemt bruk på områder der det foreligger en avtale mellom en godkjent rettigh-

hetshaverorganisasjon og en brukergruppe. Avtalelisensregelen innebærer at bruk i en slik situasjon også kan foretas av verk av opphavsmenn som ikke er medlem av organisasjonen (typisk utenlandske opphavsmenn), se f.eks. Ole-Andreas Rognstad; *Avtalelisens*, NIR 2004 s. 151. Dels er det vedtatt nye avtalelisenser, jf. åvl. § 16 annet ledd, om avtalelisens for biblioteker, arkiv og museer, og § 32, som innfører avtalelisens for de såkalte «døde arkiver» i NRK og evt. andre kringkastingsforetak. Dels er rekkevidden for dagens avtalelisenser utvidet, jf. §§ 13 a) (tidligere § 13) og 14 om avtalelisens for henholdsvis bruk av verk i undervisning og i institusjoner/erhvervsvirksomheter. Mens disse avtalelisensene tidligere kun gjaldt fotokopiering til nevnte formål, gjelder de etter lovendringen all eksemplarfremstilling, det vil si også papirutskrifter fra PC, nedlasting etc.

I tilknytning til avtalelisensordningen ble bl.a. forholdet til individuelle avtaler diskutert i forarbeidene. Departementet fremholdt i odelstingsproposisjonen at «avtalelisens gjelder kun for materiale som ikke er klarert på annen måte på forhånd» og at «individuelle avtaler om bruk vil derfor ikke inngå i avtalelisensgrunnlaget» (Ot. prp. nr 46 (2004–2005) s. 51). Derimot la departementet til grunn at det for opphavsrettsbeskyttet materiale som rettighetshaveren har lagt ut på Internett, ikke kunne underforstås noe samtykke til bruk, ut over det som følger av åndsverklovens avgrensingsregler (bl.a. avtalelisens), se Ot. prp. s. 54. Uttalelsen møtte motbør på Stortinget, idet stortingsflertallet på sin side gikk svært langt i retning av å konstatere at det er en presumpsjon for at slikt materiale kan brukes av offentlige institusjoner til ikke-kommersiell bruk (Innst. O. nr. 103 (2004–2005) s. 31–33). Stortingflertallets uttalelser fikk stor medieoppmerksomhet, og medførte at representanter for flertallet måtte presisere sine oppfatninger under debatten i Odelstinget. Her ble det bl.a. understreket at oppfatningen gir uttrykk for en forståelse av gjeldende rett/avtale-

tolkning, og ikke skulle medføre noen endring i rettstilstanden. Det bør vel antas at så vel departementets som stortingsflertallets oppfatninger har begrenset vekt i dette spørsmålet, og at «sannheten» ligger et sted imellom disse oppfatningene.

(3) «Nærstående rettigheter»

Utøvende kunstnere og film- og fonogramprodusenter har inntil nå bare hatt enerett til å gjøre opptak av sine prestasjoner tilgjengelig for allmennheten ved spredning av fysiske eksemplarer – disse rettighetshavergruppene har med andre ord ikke hatt enerett til *offentlig fremføring av opptakene*. En slik enerett er nå innført. Endringen går lengre enn det som kreves etter opphavsrettsdirektivet, som forutsetter at disse rettighetshavergruppene har enerett til å gjøre opptakene tilgjengelige for allmennheten «på forespørsel» (sml. åvl. § 2 fjerde ledd, se ovenfor i pkt (1)). I åvl. §§ 42 og 45 er det nå innført en generell enerett til offentlig fremføring, som også omfatter fremføringer som skjer på rettighetshavers initiativ, f.eks. kringkasting, webcasting, streaming osv. I praksis gjelder imidlertid eneretten for den sistnevnte type handlinger kun for filmopptak, idet det for lydopptak i stedet gjelder en regel om at de utøvende kunstnerne (artistene) og fonogramprodusentene (plateselskaperne), skal ha vederlag for slik fremføring, men ikke rett til å forby den, jf. åvl. § 45 b. Derimot er også lydopptakene underlagt enerett til «på forespørsel-fremføring». Rettstilstanden kan knapt nok sies tydelig å fremgå av de relevante regler, idet utformingen av reglene med fordel kunne vært klarere.

(4) Vern for tekniske beskyttelsessystemer

Lovendringen innebærer innføring av et nytt kapittel 6a i åndsverkloven, med overskriften «Bestemmelser til vern for tekniske beskyttelsessystemer og elektronisk rettighetsinformasjon». Dette kapitlet må sies å være det mest omdiskuterte ved den nye endringen, og vedtas bl.a. på bakgrunn av en intens avisdebatt. Særlig gjelder dette §§ 53 a

og b, som gjennomfører opphavsrettsdirektivets art. 6 om vern for såkalte effektive tekniske beskyttelsessystemer, dvs. tekniske tiltak som skal forhindre tilegnelse av opphavsrettsbeskyttet materiale uten rettighetshaverens samtykke (avspillingskontroller, kopisperre etc.).

På norsk lovgiverhold har man – i likhet med oppfatningen i de andre nordiske land – lagt til grunn at direktivets vern mot omgåelse av/brudd på slike systemer, bare gjelder i den utstrekning systemene hindrer såkalte «opphavsrettsrelevante handlinger», dvs. eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring for allmennheten, se åvl. § 53 a første ledd. Om man følger forarbeidene skal imidlertid ikke dette tas helt på ordet, idet det uttales at fremstilling av midlertidige eksemplarer med hjemmel i § 11 a) ikke skal anses som en «opphavsrettsrelevant handling» (Ot. prp. nr. 46 (2004–2005) s. 116). Denne forståelsen er ikke i samsvar med ordlyden i § 53 a første ledd, idet begrepet eksemplarfremstilling i lovens § 2 etter lovendringen omfatter enhver fremstilling av midlertidige eksemplarer – § 11 a) avgrensner bare *eneretten*. Meningen på lovgiverhold har imidlertid klart nok vært å utelukke at systemer som hindrer *privat avspilling* av lovlig tilegnet materiale skal ha vern mot omgåelse. Videre synes det å følge av forarbeidene – men ikke lovteksten – at også forbudet mot produksjon, distribusjon, besittelse etc. av tekniske beskyttelsessystemer i § 53 a annet ledd skal være tilsvarende begrenset. Departementet nevner som eksempel at den såkalte «regionskodingen» på DVD'er ikke skal ha vern etter loven, slik at produksjon, salg, bruk mv. av «sonefrie DVD-spillere» ikke skal være forbudt. I høringsutkastet fra 2003 gikk departementet til og med så langt som å foreslå at såkalte «kombinerte systemer», som både hindrer avspilling og kopiering, ikke skulle ha vern etter loven. Etter massive protester i høringsrunden om at dette ville medføre at hele vernet ble illusorisk, valgte man imidlertid å avstå fra dette forslaget.

For likevel å bøte på at slike kom-

binerte systemer kan skape hindringer for privat bruk av opphavsrettsbeskyttet materiale, foreslo departementet en regel om at vernet for tekniske beskyttelsessystemer ikke skulle være til hinder for «privat brukers tilegnelse av verket på relevant avspillingsutstyr» (Ot. prp. nr. 46 (2004–2005) s. 116). Ifølge motivene skulle uttrykket «relevant avspillingsutstyr» innebære at man kunne omgå tekniske sperrer som hindrer at man kan spille CD'er i en CD-spiller (f.eks. bilstereo), men ikke sperrer som hindret kopiering fra CD over på en mp3-spiller (s. 119). Motivene forårsaket på dette punktet sterke reaksjoner, og medførte at åndsverkloven i mediene fikk det lite dekkende tilnavnet «mp3-loven». Etter intens diskusjon i stortingskomiteen endte stortingsflertallet opp med en regel om at forbudet mot omgåelse ikke skal være til hinder for «privat brukers tilegnelse av lovlig anskaffet verk på det som i alminnelighet oppfattes som relevant avspillingsutstyr» (§ 53 a tredje ledd annet pkt). Komiteen var enig om at det burde «være tillatt å overføre musikk fra CD til MP3-avspiller, selv om dette innebærer at innlagte sperrer må brytes» (Innst. O. nr. 103 (2004–2005) s. 39). Ordlyden i den endelige formuleringen må imidlertid sies å gå lengre enn dette, og også åpne for overføring til og fra andre formater. Den etterfølgende debatten i Odelstinget avslører at stortingsflertallet ikke var enig om hvordan loven skal forstås på dette punkt, og etterlater en viss forvirring med hensyn til tolkningen av bestemmelsen. I alle tilfeller har lovgiveren presset opphavsrettsdirektivet svært langt for å vareta forbrukerinteressene, og det gjenstår å se om gjennomføringen vil bli utfordret av eller overfor EFTA-organene.

Regelen i åvl. § 53 b skal sikre at tekniske beskyttelsessystemer heller ikke er til hinder for bruk i samsvar med «lånereglene» i åvl. kap. 2 som sikrer vitale brukerinteresser. Første ledd pålegger rettighetshaveren plikt til å påse at beskyttelsessystemene ikke hindrer fremstilling av verk til bruk ved offentlig eksamen, bruk av

opptak på helseinstitusjoner mv., eksemplarfremsending til biblioteker mv., funksjonshemmede, offentlig fremføring til bruk i undervisning, samt bruk av offentlige rettshandlinger og dokumentinnsyn. Det opprettes samtidig en nemnd som skal sikre at regelen overholdes (§ 53 b annet ledd). Disse reglene gjelder foreløpig ikke for eksemplarfremsending til privat bruk – lovgiveren har her ønsket å se an hvorvidt rettighetshaverne rent faktisk kommer til å legge hindringer i veien for dette. Og bestemmelsen i § 53 b gjelder ikke ved «på forespørsel-tjenester», der tjenesten inngås på avtalte vilkår, typisk omsetning av varer eller tjenester fra en web-side med vedlagte avtaleklausuler som vedtas ved avtaleinngåelsen («click-wrap-avtaler»), jf. direktivets art. 6(4)(4).

Åndsverkloven er etter hvert blitt en temmelig kompleks og til dels uoversiktlig lov. I odelstingsproposisjonen til lovendringen av 17. juni understreker Kultur- og kirkedepartementet at man her ikke har tatt sikte på gjennomføring av en helhetlig revisjon av åndsverklovens oppbygging og inndeling. Samtidig gir departementet uttrykk for at det ses et behov for redigering av lovens struktur samt en grundigere vurdering av enkelte bestemmelsers innhold, og varsler at man vil prioritere arbeidet med en helhetlig gjennomgang av åndsverkloven i tiden fremover (Ot. prp. nr. 46 (2004-2005) s. 9). Et slikt arbeid ønskes velkommen.

Ole-Andreas Rognstad

Linker og fildeling.

Høyesteretts dom i Napster.no, Rt. 2005 s. 41

Den 27. januar 2005 avsa Høyesterett (enstemmig) dom i Napster.no-saken (se omtale av tingrettsdommen i *Nytt i privatretten* 4/2003). Høyesterett tilkjente TONO/NCB og diverse plateselskaper en erstatning på til sammen 100.000 kr. fra en tidligere student ved Lillehammer distriktshøyskole,

som i 2001 drev nettstedet Napster.no. Nettstedet tilbød musikk ved hjelp av linker til mp3-filer, som bl.a. kom til ved at brukerne sendte inn adresser til filplasseringer på nettet som nettstedet deretter laget linker til. Det var ikke bestridt at samtlige av filene var lastet opp på FTP-servere tilknyttet Internett uten rettighetshavernes samtykke. Høyesterett kom til at utleggingen av linkene innebar ulovlig medvirkning til opplasterens brudd på henholdsvis åvl. § 2 (opphavsmannens enerett) og § 54 første ledd, litra d) (plateselskapenes vern mot tilgjengeliggjøring av ulovlige opptak). Dermed ble Eidsivating lagmannsretts dom av 3. mars 2004 opphevet, idet lagmannsretten frifant saksøkte og mente at utlegging av linkene verken innebar tilgjengeliggjøring av verket/opptaket for allmennheten eller medvirkning til dette. Høyesterett kom derimot til samme resultat som Sør-Gudbrandsdal tingretts dom av 22. januar 2003, men på annet grunnlag, ettersom tingretten hadde fastslått at innehaveren av Napster.no måtte sies å ha gjort verkene/opptakene tilgjengelig for allmennheten ved å legge linker til dem. Høyesterett vek på sin side tilbake for å anse utlegging av linkene som tilgjengeliggjøring for allmennheten, men avgjorde saken på medvirkningsgrunnlaget i stedet.

Høyesterett foretok like fullt en ganske inngående drøftelse av om utlegging av linkene utgjorde tilgjengeliggjøring av verkene/opptakene for allmennheten (jf. åvl. § 2), etter eget utsagn fordi prosedyren i hovedsak hadde dreid seg om dette spørsmålet. Høyesterett tilbakeviste i den forbindelse synspunkter som har vært gjort gjeldende i juridisk litteratur og rettspraksis om at det avgjørende skulle være om brukeren ved bruk av linkene «teknisk sett «befinner seg» på egen pc, på napster.no eller om han er «flyttet» til den websiden det er lenket til». Det avgjørende, ifølge førstvoterende, måtte «være hvordan teknikken virker – om og hvordan tilgang gis». Videre trakk Høyesterett frem et par utenlandske høyesterettsavgjørelser, nærmere bestemt den svenske Hög-

sta Domstolens dom i Tommy Olsson-saken (NJA 2000 s. 292, referert i *Nytt i privatretten* 3/2000) og den tyske Bundesgerichtshofs dom i Paperboy saken (dom av 17. juli 2003, referert i *Nytt i privatretten* 4/2003). Høyesterett bemerket at «Högsta domstolens avgjørelse er blitt kritisert, og i den juridiske litteratur er meningene delte om ansvar for lenking. Umiddelbart kan lenkingen fremstå som en tilgjengeliggjøring av verket. Men i den svenske dommen drøftes ikke det som for meg er et spesielt problem, dette at musikkfilene også ville ha kunnet nås ved opplysning på napster.no om deres webadresser. Disse webadressene er ganske visst kompliserte som tekst betraktet, men å kopiere dem og legge dem inn i adressefeltet, er enkelt. Dette ville gi samme direkte tilgang.» Med andre ord fant Høyesterett det vanskelig å skille mellom linker og rene henvisninger til filplasseringen som enkelt kan limes inn i adressefeltet, idet det var enighet mellom partene om at de sistnevnte ikke kunne anses for å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten. Høyesterett trakk i den forbindelse også frem at det både ved e-post og ved tekstbehandling finnes programvare som gjenkjenner en Internett-adresse, slik at programmet omskaper en henvisning til en direktelink, og bemerket at «det kunne skape problemer om en henvisning på dette grunnlag skulle ses som en tilgjengeliggjøring». Høyesterett så det også som et problem at linker til lovlig utlagt materiale bare kunne tillates på grunnlag av rettighetshaverens samtykke, og at grunnlaget i så fall må ligge i at utleggingen av beskyttet materiale på Internett i seg selv må anses som samtykke til lenking. Førstvoterende uttalte: «Å innfortolke et samtykke kan nok løse meget, men det kan også bli tale om avgrensingskriterier som både kan gi grunnlag for tvil og tvister. Konsekvenshensyn er derfor en medvirkende årsak til at jeg mener saken bør avgjøres på det subsidiære grunnlaget (medvirkning til opphavsrettskrenkelse).»

Til medvirkningsspørsmålet tilbakeviste Høyesterett lagmanns-

rettens synspunkt om at opplasternes ulovlige handlinger var avsluttet idet musikken var lastet opp, og at det dermed ikke var grunnlag for noe medvirkningsansvar. Det ble bemerket at opplasternes overtredelse besto i å gjøre musikken tilgjengelig for allmennheten, at det ikke kunne utledes av ordlyden at overtredelsen opphører når opplastingen er avsluttet rent teknisk, og at en slik forståelse fremsto som «svært unaturlig». Videre ble det fastholdt at «lenkingen har forsterket virkningen av opplasterens handlinger ved å øke tilgjengeligheten til musikken», hvilket tilsynelatende ble ansett som tilstrekkelig til at det forelå medvirkning. Det ble heller ikke ansett som noe hinder for medvirkningsansvar at filene var opplastet på servere i utlandet – dette problemet ble løst med henvisning til setningen om at hovedmann og medvirker skal bedømmes ut fra sitt eget forhold, og at det ikke har betydning om opplasterne kunne straffes etter lovgivningen i det landet de befant seg i. Høyesterett fant for øvrig at de medvirkningshandlingene (linkene) det her var tale om var «forsettlige og meget klanderverdige», og at innehaveren av nettstedet ikke kunne høres med at han befant seg i rettsvillfarelse med hensyn til at han medvirket til et straffbart forhold. Betingelsene for medvirkningsansvar etter åvl. § 55, jf. § 54 (herunder rettsstridskravet), ble derfor ansett oppfylt.

Et siste spørsmål i saken var hvilke opptak som var vernet etter norsk rett, og som det dermed var ulovlig å legge filer til. For musikken som åndsverk var det ikke omtvistet at utenlandske verk var vernet som om de hadde vært norske. Tvist oppsto imidlertid om åndsverklovens rekkevidde for opptak av utøvende kunstneres (artistenes) og plateselskapenes prestasjoner (produksjonen). Kort fortalt kom Høyesterett til at forbudet i åvl. § 54 første ledd, litra d) mot å gjøre ulovlige opptak tilgjengelig for allmennheten fikk virkning overfor alle opptak for så vidt gjaldt plateprodusentenes rettigheter. Resonnementet var at bestemmelsen omfatter ulovlig

fremstilte eksemplarer av opptak som nevnt i åvl. § 45, og at åvl. § 58 tredje ledd bestemmer at retten til eksemplarfremstilling etter § 45 gjelder for ethvert lydopptak. Etter som denne bestemmelsen imidlertid ikke gjelder i forhold til artistene, kunne disse ifølge Høyesterett bare ha vern for opptak i den utstrekning det fulgte av åvl. § 58 eller den såkalte «utenlandsforskriften» (forskrift 21.12.01 kap. 6), dvs. for artister som er statsborgere av eller bosatt i et land innenfor EØS-området og for selskap som har sete i et slikt land, jf. forskriftens § 6-1. Høyesterett fant likevel ikke at denne begrensningen ga grunn til å redusere det erstatningsbeløpet som var utmålt av tingretten – 100.000 kr. – som ble betegnet som et moderat beløp, uten at man fant grunn til å gå nærmere inn i utmålingsspørsmålet.

Dommen gjelder til dels temmelig komplekse spørsmål, og det bør kunne sies at resultatet alt i alt er plausibelt. Mye kan imidlertid sies om Høyesteretts betraktninger om de prinsipale og de subsidiære spørsmålene i saken, men plasshensyn tillater ingen nærmere diskusjon i denne sammenheng. Det kan i stedet vises til Ole-Andreas Rognstad, *Opphavsrettslig ansvar for linker på Internett. Noen betraktninger i lys av norsk Høyesteretts dom i Napster.no-saken*, NIR 2005 s. 344. Her skal kun bemerkes at Høyesteretts resonnementer rundt spørsmålet om hvilke opptak åndsverkloven får anvendelse på neppe kan være riktige. Særregelen i åvl. § 54 første ledd, litra d) står i åndsverklovens straffebestemmelse og ikke i lovens kap. 5 om de nærstående rettigheter, som åvl. kap. 58 med de tilhørende reglene i utenlandsforskriften viser til. Ettersom den førstnevnte regel heller ikke viser til reglene i § 58 mv., må den naturlige konsekvensen være at åndsverklovens regler om avgrensninger i lovens geografiske rekkevidde ikke kan gjelde, og at bestemmelsen i kraft av seg selv får anvendelse på *alle opptak*, uansett opprinnelse. Løsningen understrekes av at et annet av forbudene i § 54, første ledd litra e) om parallellimport, som er utformet på samme

måte, utvilsomt må anses å ramme alle opptak. Hele poenget med å innføre den bestemmelsen var nettopp å gi så vel utøvende kunstnere som produsentene mer omfattende vern enn det som fulgte av § 42 og 45, hvis rekkevidde er begrenset gjennom § 58 og utenlandsforskriften. Det vises til Ole-Andreas Rognstad, *Spredning av verkseksemplarer*, Oslo 1999 s. 658 (se særlig note 560) og 685. Sammenhengsbetraktninger tilsier at det tilsvarende gjelder for regelen i § 54 første ledd, litra d). Bakgrunnen for innføringen av bestemmelsen – å motvirke omsetning av piratkopier som sådan på det norske markedet – understøtter en slik forståelse.

Ole-Andreas Rognstad

US Supreme Court, dom av 27. juni 2005 i Grokster-saken

Et problem med klare forbindelser til, men likevel atskilt fra, spørsmålet om ansvar for linker på Internett, gjelder ansvaret for utviklerne av programvare til de såkalte fildelings-tjenestene («peer to peer file sharing»). Slik programvare legger til rette for at brukerne av Internett kan utveksle filer med hverandre, uansett hvor i verden de måtte befinne seg. Fildelingsprogrammene er imidlertid av ulik karakter. I den såkalte Napster-saken (omtalt i *Nytt i privatretten* 3/2001, ikke å forveksle med den ovenfor omtalte Napster.no-saken) ble selskapet Napster Inc. dømt av den amerikanske appelldomstolen (Ninth Circuit) for medvirkning til opphavsrettsbrudd, for å ha gjort sitt fildelingsprogram tilgjengelig for amerikanske brukere. *Det* programmet inneholdt bl.a. en sentral database over tilgjengelige musikkfiler som ble driftet av programleverandøren Napster selv, og en avgjørende faktor for Napsters ansvar var at selskapet med dette hadde faktisk og konkret kjennskap til at programmet ble brukt til utveksling av ulovlige filer. Grokster-saken (*Metro-Goldwyn-Mayer Studios Inc. et al v. Grokster Ltd. et al*) derimot gjaldt andre typer

fildelingsprogrammer (FastTrack, Gnutella), som fungerte slik at så vel utvekslingen av filene som informasjonen om dem skjedd utelukkende mellom brukerne selv, uten at programleverandørene Grokster Ltd og StreamCast Networks Inc. var involvert. Appelldomstolen (den samme Ninth Circuit) hadde i denne saken tillagt forskjellen avgjørende betydning, idet man fant at verken Grokster eller StreamCast, på grunn av programvarens desentraliserte funksjon, hadde hatt faktisk kjennskap til ulovlige handlinger på det tidspunkt de ble begått. Appelldomstolen bygget videre sin avgjørelse på US Supreme Courts dom i den såkalte Sony-saken (*Sony Corp. Of America v. Universal Studios Inc.*, 464 US 417 (1984)), der en produsent av videoavspillere ble frifunnet fra anklage om medvirkning til den ulovlige kopiering som brukerne av slike avspillere foretok, ut fra tanken om at videoavspillere likeså vel kan benyttes til lovlige som til ulovlige handlinger. Idet appelldomstolen fant at også fildelingsprogrammer kunne benyttes til utveksling av lovlige filer, kom man under henvisning til Sony til at betingelsene for medvirkningsansvar ikke var oppfylt.

En enstemmig Supreme Court gikk imot appelldomstolens forståelse av Sony-saken. Det ble bl.a. fremholdt at Supreme Courts betraktninger om medvirkningsansvaret i den saken innebar at man ikke kunne utlede hensikt til å forårsake opphavsrettsbrudd kun ut fra det faktum at man produserte og distribuerte varer som i stor utstrekning kunne benyttes til lovlig bruk, selv om produsenten vet at varene også brukes til ulovlig bruk. Supreme Court uttalte: «The Ninth Circuit has read Sony's limitation to mean that whenever a product is capable of substantial use, the producer can never be held contributorily liable for third parties' infringing use of it; it read the rule as being this broad, even when an actual purpose to cause infringing use is shown by evidence independent of design and distribution of the product, unless the distributors had «specific knowledge of infringement at a time at

which they contributed the infringement, and failed to act upon that information» ... Because the Circuit found the StreamCast and Grokster software capable of substantial lawful use, it concluded on the basis of its reading of *Sony*, that neither company could be held liable, since there was no showing that their software, being without any central server, afforded them knowledge of specific unlawful uses. This view of *Sony*, however, was error.» Supreme Court fastslo at det var ingenting i dens tidligere rettspraksis som tilsa at det ikke kunne bli tale om medvirkningsansvar i fall man hadde til hensikt å bidra til opphavsrettsinngrep.

Domstolen fant at det i den foreliggende sak forelå tilstrekkelig bevis for slik hensikt. For det første ble det ansett bevist at så vel Grokster som StreamCast hadde drevet markedsføring for å få brukerne av den ulovlige tjenesten Napster til å gå over til deres fildelingssystemer. For det andre ble det lagt til grunn at ingen av selskapene hadde forsøkt å utvikle filtre eller andre instrumenter for å redusere den ulovlige bruken av deres programvare, som selskapene visste forekom. Og for det tredje ble det lagt en viss vekt på at begge selskapene gjennom reklame på sine nettsider fikk økonomiske fordeler (inntekter) av størst mulig bruk av fildelingsprogrammene, noe som i seg selv indikerte interesse også i størst mulig grad av ulovlig bruk. Samlet ble disse omstendighetene ansett som tilstrekkelige indikasjoner på at selskapenes ulovlige hensikt var utvilsom.

En dommer (Justice Ginsburg) stemte for å avgjøre saken på et noe annet grunnlag, idet hun mente at appelldomstolen ikke hadde sannsynliggjort i tilstrekkelig grad at Sonydommens krav om at den lovlige bruken måtte være betydelig («substantial») var oppfylt. Dommeren fremholdt at selv om antallet lovlige filer som ble utvekslet ved bruk av Groksters og StreamCasts programvare var stort, var det ikke ensbetydende med at de i betydelig grad ble benyttet til lovlige formål, idet det var på det rene at programvaren i overveiende grad ble brukt til ulovlige

formål. Sakens beviser var derfor utilstrekkelige til å fastslå at kravet om betydelighet var oppfylt. Dette synspunktet fikk imidlertid ikke gjennomslag blant de øvrige dommerne.

Dommen lar seg neppe direkte overføre til norsk rett, men gir interessante perspektiver til diskusjonen om medvirkningsansvar for distribusjon av utstyr som både kan benyttes til å gjøre inngrep i opphavsrett og til andre, lovlige formål (jf. f.eks. Borgarting lagmannsretts dom av 22. desember 2003 i den såkalte «DVD-Jon-saken»).

Ole-Andreas Rognstad

Oslo tingretts dom av 30 mai 2005, Direct Connect

En knapp måned før Supreme Courts avgivelse av dom i Grokster-saken ble dom i den første norske fildelingssaken avsagt. En mann ble av tingretten dømt til 120 dagers samfunnsstraff for brudd på åndsverkloven, ved å ha driftet en såkalt «Direct Connect hub» (programvare for fildeling), som innebar at et antall personer kunne dele filer med hverandre. Det var reist en omfattende tiltale, og tiltalte ble dømt både for selv å ha gjort filene tilgjengelige for allmennheten og for medvirkning til andres tilgjengeliggjøring. Dommen fremtrer som nokså omstendelig, og bygger på ett punkt på en direkte gal premiss, ettersom man synes å ha lagt til grunn at Høyesterett i Napster.no-saken (se ovenfor) anså det å legge linker til musikkfiler som tilgjengeliggjøring av filene for allmennheten. Tingretten uttalte at «retten kan ikke se at det er forhold som tilsier at det kan eller bør gjøres forskjell mellom det å lage lenker til musikkfiler på egen pc. Juridisk sett må begge handlinger anses som «tilgjengeliggjøring» så lenge andre enn tiltalte faktisk får tilgang til musikkfilene». Som det fremgikk ovenfor vek imidlertid Høyesterett tilbake for å anse utlegging av linker som tilgjengeliggjøring, noe tingretten synes å ha oversett. Dommens resultat – bortsett fra straffeutmålingen som

det her ikke skal tas stilling til beretningen av – synes dog plausibelt, ut fra det faktum som er beskrevet i dommen. Det skal bemerkes at tiltalte hadde en langt mer aktiv rolle i selve fildelingen enn Grokster og StreamCast i den amerikanske høyesterettsaken, slik at medvirkningsspørsmålet i den norske saken kom i et helt annet lys. Dommen er rettskraftig.

Ole-Andreas Rognstad

Varemerkerett

Patentstyret har som hovedregel ikke adgang til å omgjøre sine avgjørelser

Patentstyrets 1. avdeling av slo en søknad om varemerkeregistrering, og søkeren påklaget avgjørelsen. Mens saken var til behandling i klageinstansen (2. avdeling), innga søkeren et tillegg til klagen, med opplysninger som var kommet til senere. Tillegget kom frem til Patentstyret, men var ikke nevnt i 2. avdelings senere avgjørelse, der registreringsnektelsen ble stadfestet. Klageren anmodet på grunn av dette om omgjøring av 2. avdelings avgjørelse, men anmodningen ble avslått under henvisning til at Patentstyret bare i særlig bestemte tilfelle har adgang til å omgjøre undertegnede avgjørelser. Klageren brakte saken inn for Sivilombudsmannen, som i uttalelse 3. mai 2005, sak 2004/1141, konkluderte med at «det ikke er grunnlag for kritikk mot det standpunkt som Patentstyrets annen avdeling har inntatt i saken».

Birger Stuevold Lassen

Retten til å bruke eget navn som varemerke

Sverre Braastad utvandret i ung alder fra Gjøvik, og ble etterhvert inngiftet i den franske familien Tiffon, som drev med fremstilling av Cognac. Ved etableringen av Vinmonopolet i 1927, sikret Braastad selskapet avtaler om levering av Cog-

nac, som ble tappet i Norge og solgt under Vinmonopolets egne merker, *Tre stjerners Konjakk* og *VSOP Konjakk*. Etter at Vinmonopolets importvirksomhet ble skilt ut i selskapet Arcus AS i 1996, fikk man en ny situasjon, som ledet til at Tiffons produkter ble nylansert under eget merke, BRAASTAD. Til tross for reklameforbudet for alkoholvarer, ble dette merket raskt godt kjent og sterkt innarbeidet på det norske markedet.

På slutten av 1990-tallet forlot daværende direktør, Philippe Braastad-Tiffon, ufrivillig selskapet Tiffon, og etablerte kort tid etter sin egen virksomhet og sitt eget varemerke for druebrennevin, bestående av hans eget navn, med tilføyelsen «brennevin». Arcus og Tiffon saksøkte Philippe Braastad-Tiffon og hans nystartede selskap, og anførte at bruken av eget navn som varemerke ved omsetning av brennevin, var i strid med Tiffons rettigheter til varemerket BRAASTAD. I dette fikk de medhold av Oslo tingrett, som fant at varemerket PHILIPPE BRAASTAD-TIFFON for druebrennevin utvilsomt var egnet til å forveksles med BRAASTAD for Cognac (som også er druebrennevin, fra distriktet Cognac), jf. varemerkelovens § 4, jf. § 6 første ledd.

Noe mer usikker var tingretten på om bruken av merket likevel kunne anses som rettmessig etter regelen i varemerkelovens § 5 annet ledd, som bestemmer at en merkehaver ikke kan nekte andre å bruke «sitt navn eller firma ... i næringsvirksomhet i samsvar med god forretningsskikk». Ved vurderingen av om bruken kunne anses å samsvare med god forretningsskikk, tok tingretten utgangspunkt i at det å bruke eget navn som varemerke er en legitim interesse. På den annen side førte bruken av navnet her til en klar risiko for forveksling med et godt etablert og verdifullt varemerke, og dermed til at bruken av varemerket PHILIPPE BRAASTAD-TIFFON for druebrennevin, dro direkte nytte av den markedsføringsinnsats som Arcus og Tiffon hadde nedlagt for å innarbeide varemerket BRAASTAD på det norske markedet. «I denne

situasjonen har retten kommet til at bruken av *Braastad-Tiffon* som deler av et varemerke innebærer en så markant fordel fremskaffet ved den annen parts markedsføringsinnsats, at bruken ikke kan sies å være i samsvar med god forretningsskikk ...». Vurderingen er i tråd med de retningslinjene som er gitt i EF-domstolens avgjørelse i sak C-245/02 *Anheuser-Busch*, premiss 83.

Som kompensasjon for krenkelsen ble Arcus og Tiffon tilkjent kr 10 000, som tilsvarer en lisensavgift i størrelsesorden 8 % av brutto omsetning eksklusiv alkoholavgift.

Are Stenvik

TINGSRETT

Ferdselsrett i strandsonen – Høyesteretts dom 21. juni 2005

Allmennhetens adgang til ferdsel i strandsonen er et tema med stadig økende interesse, og særlig oppmerksomhet gir mediene dette problemområdet i sommerhalvåret. Privatrettslig reiser ferdselsrettens innhold og omfang spørsmål både om forståelsen av eiendomsrettsbegrepet, og forholdet mellom grunneierens og allmennhetens rettigheter på samme grunnareal. Lovgrunnlaget for alminnelig ferdselsrett, både i strandsonen og for øvrig, er reglene i frilufsloven § 2 som gir enhver rett til fri ferdsel til fots i utmark. Innmark er legaldefinert i § 1a første ledd, og utmark er negativt avgrenset i samme bestemmelsens annet ledd. Selve grensdragningen mellom terrengkategoriene innmark og utmark reiser nok i hovedsak flere praktiske enn juridiske spørsmål, men likevel behandles problemstillingen løpende i domstolene og også fra tid til annen av Høyesterett.

Et viktig prejudikat for tolkingen av utmarksbegrepet i frilufsloven § 1a har i noen år vært Rt. 1998 s. 1164 – Furumoadommen. Høyesterett fastslo den gang at allmennheten hadde rett til ferdsel i strandsonen tilhørende en boligeiendom. Det var ikke tilstrekkelig til å

anse strandsonen som innmark at den hadde vært inngjerdet og fremsto som en forlengelse av gressplassen nedenfor huset på eiendommen. Høyesterett slo fast at begrepet «hustomt» i friluftsløven § 1a første ledd begrenser seg til den mer private sonen rundt bolighuset, og det omfattet ikke strandsonen på denne eiendommen som hadde en størrelse på over 13 dekar. Avstanden fra huset og ned til sjøen var 60–70 meter. Det kan ikke foretas direkte slutninger om ferdselsrett basert på avstanden i meter fra bolighus til strandkant. Men dommen ga likevel liten praktisk veiledning for forhold med hytteeiendommer som gjerne har en mindre tomt, og gjerne også ligger nærmere sjøen.

I en ny dom av 21. juni i år har Høyesterett gitt nærmere anvisning på hvordan grensen mellom innmark og utmark etter friluftsløven § 1a skal trekkes i strandsonen. Noe av sakens bakgrunn var at Hvaler kommune hadde avgitt en uttalelse etter friluftsløven § 20 med vurdering av en sti som gikk over en hytteeiendom. Kommunens konklusjon var at allmennheten her hadde ferdselsrett. Stien passerte 14 – 20 meter fra hovedhytten og på det nærmeste 7,5 meter fra et annek. Hytteeieren anla sak mot Hvaler kommune med påstand om at allmennheten ikke hadde rett til å ferdes over den aktuelle delen av eiendommen. Kommunen ble frifunnet i tingretten og lagmannsretten, og hytteeieren anket saken inn for Høyesterett.

Hovedspørsmålet for Høyesterett var om det området stien gikk gjennom var utmark, jf. friluftsløven § 1a og § 2. Hvis det var utmark, ble det spørsmål om allmennhetens ferdsel likevel kunne nektes av grunneieren fordi slik ferdsel var til utilbørlig fortrengsel for ham, jf. friluftsløven § 1a første ledd første punktum i.f. Høyesterett fastslo innledningsvis at avgrensningen av allmennhetens ferdselsrett bygger på en avveining av allmennhetens behov for rekreasjon og friluftsliv mot grunneierens behov for privatliv, og videre at fastleggelsen av allmennhetens ferdselsrett måtte skje i lys av friluftsløvens formål, jf. loven

§ 1. Ved tolkningen av begrepet «hustomt» i § 1a, tok Høyesterett utgangspunkt i Furumoadommen, der det ble uttalt at uttrykket hustomt begrenses til å omfatte den mer private sonen rundt bolighuset. Høyesterett fastslo at en rekke forhold inngår i denne vurderingen i tillegg til arealets størrelse, herunder terrengforhold, arrondering og tomtens plassering. Høyesterett mente det ikke kunne oppstilles noe prinsipielt skille mellom helårsboliger og fritidsboliger. Det er altså ikke slik at «den private sonen» rundt huset er større for helårsboliger enn for fritidsboliger. Derimot har det særskilt betydning for avgrensning av den private sonen at det er spørsmål om ferdselsrett i strandsonen. Som følge av at slike områder har stor betydning for allmennhetens friluftsliv, må grunneiere som velger å bygge i strandsonen finne seg i at man får allmennheten tettere på seg enn det som kan gjelde i andre områder. Med denne generelle bakgrunnen, konkluderte Høyesterett med at den aktuelle stien ikke kom i konflikt med den private sonen som utgjorde hustomten rundt hytta og annekset. I tillegg til avstanden mellom stien og bygningene, ble det lagt vekt på at hytta lå høyere i terrenget enn stien, og det var derfor ikke innsyn til hytta. Høyesteretts anvender en fleksibel teknikk med utgangspunkt i en streng norm for hustomtbegrepet og deretter en konkret vurdering av forholdene på stedet. Dette står i kontrast til den daværende Stoltenberg-regjeringens forslag i Stortingsmelding nr. 39 (2000–2001) om friluftsliv (side 55); Regjeringens ambisjon den gangen var å foreslå en ny regel i friluftsløven om at allmennheten alltid skulle ha rett til ferdsel men ikke opphold i en avstand på mer enn 25 meter fra bebyggelse, også på de stedene innmarken strakte seg helt ned til sjøen. Begrunnelsen for en slik fiksert grense, var at avstanden fra bebyggelse er et enkelt konstaterbart kriterium for en forbipasserende som skal ta stilling til hvor det lovlig kan ferdes. Forslaget resulterte imidlertid ikke i noen lovendring.

Etter friluftsløven § 1a første ledd

første punktum i.f., kan et område som ikke faller inn under lovens positivt oppregnede alternativer likevel sidestilles med innmark dersom allmennhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eieren (sekkebestemmelsen). Det er en høy terskel for å rubrisere noe som innmark etter denne bestemmelsen. Høyesterett vurderte den omtvistede stien også etter dette alternativet. I vurderingen av om ferdselen var til utilbørlig fortrengsel for eieren, trakk Høyesterett inn en rekke momenter, bl.a. omfanget allmennhetens ferdsel hadde og om det var alternative stier. I saken kunne ferdselen ha betydelig omfang på fine sommerdager og det fantes en alternativ sti. Til tross for dette ble ikke vilkåret om utilbørlig fortrengsel ansett oppfylt. Høyesterett viste bl.a. til at det var snakk om en sti som var blitt benyttet i lang tid, at det lå en forutsetning om ferdselsrett for allmennheten til grunn for konsepsjonsvedtaket og for dispensasjonen fra byggeforbudet i 100-metersbeltet.

Det viktigste elementet i dommen av betydning utover den aktuelle saken, er nok Høyesteretts klargjøring av at helårsboliger og fritidsboliger skal likestilles ved anvendelsen av hustomtbegrepet i friluftsløven § 1a første ledd. Videre har uttalen om at grunneiere i strandkanten må akseptere begrensnings i den private sonen rundt bebyggelsen generell rekkevidde. Etter min oppfatning inneholder dommen ikke tegn til at Høyesterett forskyver grensene for den alminnelige ferdselsretten etter friluftsløven, men snarere presiserer og befester gjeldende rett.

Hjelpeintervensjon – partshjelp – rettskraft

Den ovenfor omtalte saken fra Hvaler utløste også et (interessant) prosessuelt spørsmål om hjelpeintervensjon, som ble avgjort ved Høyesteretts kjennelse av 9. juni 2005. Ti hyttenaboer erklærte hjelpeintervensjon til støtte for kommunen. Bakgrunnen for intervensjonen var at dersom allmennheten ikke hadde ferdselsrett over den omtvistede eiendommen, ville ferdselen bli

kanalisert til naboeiendommene. Høyesterett slo fast at en slik direkte faktisk virkning av et saksutfall var tilstrekkelig til å begrunne rettslig interesse i å opptre til støtte for kommunen, jf. tvistemålsloven § 75. Når det gjelder ferdselsrett over fremmed eiendom etter friluftsløven § 2 første ledd jf. § 1a, er spørsmål knyttet til intervensjon av særlig interesse. Årsaken til dette er at slik ferdselsrett etter sin art tilkommer en ubestemt personkrets, og at en enkeltsaks utfall derfor også rent faktisk vil kunne berøre mange. I noen tilfeller kan det være behov for å bidra med for eksempel et innlegg i saken fra interessenter som er berørt, men som likevel ikke er part i retts- tvisten. Hjelpeintervensjons- instituttet gir mulighet for berørte rettighetshavere til å opptre til støtte for en part. I den nylig vedtatte lov om rettergang i sivile saker – tvisteloven – er hjelpeintervensjonsinstituttet omdøpt til partshjelp. Vilkårene er omtrent de samme som etter den någjeldende tvistemålsloven. Nytt ved tvisteloven er imidlertid at også andre vil kunne gi innlegg i saken til belysning av allmenne interesser, uavhengig av om de fyller vilkårene for partshjelp. For eksempel vil en lokal turistforening naturlig kunne belyse allmenne interesser knyttet til bruk av en bestemt sti (se tvisteloven § 15-8). Tvisteloven gir gjennom nye regler om gruppesøksmål også mulighet til på en enklere måte å få en rettskraftig avgjørelse mellom aktuelle brukere av ferdselsretten på et bestemt område og grunneieren.

En annen rettstvist om forholdet mellom grunneierens og allmennhetens rettigheter i strandsonen som har fått betydelig oppmerksomhet i mediene denne sommeren, er saken Ulrichsen mot Sandefjord kommune. Hovedspørsmålet i denne tvisten er om allmennheten har rett til ferdsel, bading, rasting, fortyning av båter m.v. på en ubebygget holme som ligger til grunneierens eiendom, og er adskilt fra dennes hovedeiendom av et smalt sund. Tingretten avsa dom i juni, hvor det ble slått fast at allmennheten hadde ferdselsrett m.v. på den aktuelle hol-

men og kommunen ble frifunnet på alle punkter. Saken er anket og dommen er ikke rettskraftig. Det er derfor foreløpig ikke grunn til å kommentere rettens vurderinger i avgjørelsen. Et par forhold knyttet til saksanlegget som sådant reiser imidlertid prosessuelle spørsmål det kan være grunn til å følge med oppmerksomhet. I denne saken fra Sandefjord er det, på samme måte som i saken fra Hvaler, grunneieren som har anlagt søksmål mot kommunen, med krav om fastsettelsesdom for at allmennheten ikke har adgang til en bestemt del av hans eiendom. Parts-konstellasjonen i slike saker, hvem som er saksøker og hvem som er saksøkt, er ikke uten betydning. Saksanlegget mot Sandefjord kommune er forankret i friluftsløven § 22 annet ledd, annet punktum hvor det står at: *Kommunen og fylkeskommunen har rett til å opptre, klage og i tilfelle reise søksmål for å ivareta allmennhetens interesser i alle saker av interesse for friluftslivet.* Det er uklart om det er alternativet «opptre» som er lagt til grunn når grunneierens søksmål er rettet mot kommunen, eller om det er basert på en utvidet tolkning av alternativet «reise søksmål» (aktiv søksmålskompetanse) slik at kommunen også skal kunne motta søksmål (passiv søksmålskompetanse). Spørsmålet er ikke problematisert i noen av de sakene som er omtalt her. Men etter Høyesteretts avgjørelse i Hvaler-saken må det legges til grunn at kommunen i alle tilfeller kan opptre som saksøkt når den har avgitt uttalelse etter friluftsløven § 20.

Selv om det trolig bare er av begrenset interesse, vil jeg likevel kort peke på spørsmålet om rettskraft: Endelig dom i saken, uansett utfall, vil bare være rettskraftig i forholdet mellom grunneieren og kommunen. Dersom andre, enkeltpersoner eller sammenslutninger (for eksempel en lokal turistforening), pretenderer at allmennheten har ferdselsrett etter friluftsløven over samme grunnstykke er det ikke noe prosessuelt til hinder for at de anlegger separat sak mot grunneieren om dette spørsmålet.

En avsluttende refleksjon er knyt-

tet til prosessrisiko. I Hvaler-saken ble hjelpeintervensjon til støtte for kommunen erklært for Høyesterett. Begjæringen ble tatt til følge med den konsekvens for grunneieren som tapte saken, at han fikk en kanskje uventet ekstraregning på saksomkostninger med i overkant av kr. 100 000,- til hjelpeintervensjonen.

Dette viser at det kan være en krevende øvelse for en privat part å gå til søksmål om et rettsgode som tilhører en ubestemt personkrets, slik tilfellet er for allmennhetens ferdselsrett etter friluftsløven.

Marianne Reusch

NOU 2004:28 Naturmangfoldloven – Privatrettslige konsekvenser

Helt mot slutten av fjoråret kom NOU 2004: 28 med utkast til ny lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold; Naturmangfoldloven. Lovens siktemål er å være en felles lov for alle biologiske ressurser, og den er blant annet ment å erstatte naturvernloven. Naturmangfoldloven er i hovedsak en offentlig-grettslig forvaltningslov. Likevel griper lovutkastet – til dels dypt – inn i enkelte privatrettslige forhold, bl.a. med forslag om å innføre begrensninger i utgangspunktet om partenes frie rådighet over saken ved rettslig tvist. Her kan det være grunn til å følge det videre lovarbeidet oppmerksomt. Jeg har gjort meg tanker om noen av lovutkastets implikasjoner i forhold til servitutter og naborett.

I utkastet til naturmangfoldlov er forholdet til annen lovgivning vurdert, og det er foreslått tilsynelatende mindre justeringer i blant annet servituttloven og naboloven. Begge disse lovene hører til tingsrettens kjerneområde og lovene regulerer i hovedsak rettsforholdet mellom private parter.

Servituttloven

Servituttloven er i hovedsak deklaratisk og utmerker seg ved at den representerer bakgrunnsretten

innenfor et rettsinstitutt som ofte er basert på kontraktsforhold mellom to parter, selv om andre stiftelsesgrunnlag også kan være aktuelle. Der det foreligger avtale vil forståelsen av denne stå sentralt i avgjørelsen av en tvist mellom partene. Lovens preseptoriske unntak gjelder mer spesielle forhold knyttet til reglene om om- og avskipping, omsetning av realservitutter og bruksrettigheter i skog.

I utkastet til naturmangfoldlov (NOU 2004:28 side 646) er servituttløven § 2 annet ledd foreslått endret slik: «I avgjerda om noko er urimeleg skal det leggjast vekt på kva som er føremålet med *retten*, *kva* som er i samsvar med tida og *tilhøva*, og *kva* som *høver til å fremje det biologiske mangfaldet på staden*.» I komiteens bemerkninger til endringsforslaget (s. 647) står det at partene i dag ikke må bruke sin rådighet over eiendommen på en slik måte at det er til skade for andre. Dette er upresis gjengivelse av loven som jo sier at partenes bruk ikke må være til skade for *den* andre. Slik servituttløven § 2 lyder i dag er den begrenset til å regulere forholdet mellom partene. Bestemmelsen gjelder kun den privatrettslige relasjonen, og er med de få unntakene som følger direkte av loven, fullt ut fravikelig. Endringsforslaget griper radikalt inn både i servituttløvens grunnregel og dens systematikk ved å introdusere biologisk mangfold som moment i interesseavveilingen mellom partene. Riktignok har servituttløven en viss tradisjon for å legge vekt på miljøhensyn; bestemmelsene om bruksrettigheter i skog (§§ 11–16) er eksempler på dette. Den avgjørende forskjellen er imidlertid at slike regler begrenser partenes avtalefrihet gjennom ufravikelige lovbestemmelser, mens den foreslåtte lovendringen først får direkte betydning når det foreligger en rettsak som skal avgjøres.

Lovutvalget sier videre i bemerkningene at retten i en tvist skal legge vekt på hensynet til det biologiske mangfoldet også om det ikke er påberopt av partene, og at retten av eget tiltak kan innhente bevis til bruk for vurderingen. Servituttløven

gjelder begrensede rettigheter til faktisk rådighet over fast eiendom, og i prosessuell sammenheng er dette en sakstype som, i likhet med de aller fleste sakstyper på formuerettens område, er undergitt partenes frie rådighet. Med den foreslåtte lovendringen introduseres et indispositivt element (et vurderingstema som ikke er underlagt partenes frie rådighet) i en ellers dispositiv sakstype. En innvending mot å veie inn et offentlig hensyn som biologisk mangfold i vurdering av et rettsforhold mellom private parter, er at momentet lett vil kunne tas til inntekt for den ene av partene og dermed forrykke balanseforholdet mellom dem. En nærliggende parallell til en sakstype som i utgangspunktet er undergitt partenes frie rådighet men med et indispositivt innslag, er barneloven og dens prinsipp om *barnets beste*. Saker om foreldresansvar og daglig omsorg for barn er i utgangspunktet dispositive saker, men hensynet til barnets beste kommer inn som et indispositivt element og skal vurderes av rettens eget tiltak. På tingsrettens område *kan* man kanskje tenke seg en utvikling i retning av at hensyn til *naturens beste* eller noe lignende, bør inngå som et vurderingstema unntatt partenes frie rådighet i alle sakstyper som gjelder rådighet over fast eiendom. Etter mitt syn bør et slikt spørsmål imidlertid gis en grundig og overordnet vurdering slik at det også kan gjennomføres mer helhetlig i lovene. Justering av en enkelt lovbestemmelse, som foreslått her i servituttløven, vil fort gi uheldige og utilsiktede virkninger. Til sammenligning har NOU 2004: 28 ikke forslag om å introdusere biologisk mangfold som moment i interesseavveilingen mellom partene i de nært beslektede bestemmelsene i naboloven § 2 eller sameieløven § 3 annet ledd.

Naboens trær

I servituttløven og sameieforholdet hviler ofte relasjonen mellom partene på kontrakt. I naboretten er det motsatt; forholdet mellom naboer er normalt ikke avtaleregulert. Dette er imidlertid ikke til hinder for at rettsforholdet

det som sådan er undergitt partenes frie rådighet både kontraktsrettslig og prosessuelt. I utkastet til naturmangfoldlov er naboloven § 3 foreslått endret slik: «Er det ikkje nemnande om å gjera for *eigaren eller for det biologiske mangfaldet eller kulturlandskapet på staden*, må *eigaren* ikkje ha tre som er til skade eller særleg ulempe for grannen, nærare hus, hage, tun eller dyrka jord på granneeigedommen enn tredjeparten av trehøgda.»

Synspunktene som er fremført ovenfor om indispositive elementer i regulering av privatrettslige forhold gjelder også her. Videre er nabolovens § 3 om trær langt på vei en spesialversjon av hovedregelen om rådigheten over eiendommen slik den er regulert i samme lov § 2. Hvis man først skal bygge inn et element om hensynet til biologisk mangfold som skal inngå i den naborettslige vurderingen, bør vel dette momentet både av hensynet til systematikken og ikke minst av hensynet til rekkevidden, fremgå av den mer generelle regelen i naboloven § 2. Nabolovens spesialbestemmelse om trær er av mange (andre) grunner revisjonsmoden, og kunne kanskje med fordel fjernes slik at man står tilbake med hovedregelen i § 2 og den interesseavveilingen det der gis anvisning på (se Bergholm i LoR 2003 side 557 som tar til orde for en slik løsning).

Lovutvalget presiserer klart i innstillingen at arbeidet er av foreløpig karakter og at endringer i andre lover må utredes nærmere. Høringsfristen er nettopp gått ut, og et omfattende arbeid skal videreføres. Det skal bli spennende å se hvordan de privatrettslige spørsmålene er ivaretatt når det om noen tid fremmes en lovproposisjon.

Marianne Reusch

Høyesteretts dom 10. mai 2005 – Sandholmen

Kjøperens posisjon der erverv av fast eiendom avhenger av konsesjon

Privat eiendomsrett og dens regulering av hensyn til andre samfunnsmessige formål er et spenningsfelt i stadig utvikling. Etter den alminnelige avtalefriheten står en grunneier fritt til å selge sin eiendom til hvem han måtte ønske. Det offentlige fører imidlertid en viss kontroll med omsetningen gjennom regler om konsesjon, jf. konsesjonsloven av 2003 (tidligere konsesjonsloven av 1974). Bebygget eiendom under 5 dekar kunne tidligere som hovedregel omsettes konsesjonsfritt. Arealgrensen er senere hevet i flere ledd og er nå 100 dekar. Konsesjon kan gis på vilkår, for eksempel om boplikt. Hvilke vilkår som lovlig kan settes for konsesjon tilhører de spørsmål som tradisjonelt behandles i offentlig-retten. Rettsområdet reiser imidlertid også viktige privatrettslige spørsmål. Ett av dem knytter seg til kjøperens rettsstilling i perioden fra kontrakten er inngått og frem til konsesjon eventuelt er innvilget. Ett annet spørsmål som griper inn i privatrettslige forhold er hvilke konsesjonsvilkår loven gir adgang til å oppstille. Høyesteretts dom av 10. mai 2005 (Høyesteretts sak nr. 2004/1376) bidrar med nyttig avklaring på enkelte punkter. Saken gikk etter konsesjonsloven av 1974, men de prinsipielle spørsmålene saken reiser står i samme stilling også etter konsesjonsloven av 2003.

En kjøper fikk konsesjon på kjøp av en fritidseiendom bestående av en bebygget holme på 29 dekar beliggende i skjærgården utenfor Grimstad. Som vilkår ble satt at eiendommens ubebygde areal ble fradelt og overdratt til staten, og at kjøpesummen for dette fradelte arealet skulle fastsettes ved frivillig avtale eller rettslig skjønn. Formålet med konsesjonsvilkåret var å sikre området for allmennhetens benyttelse. Gyldigheten av konsesjonsvilkåret var rettskraftig avgjort av

lagmannsretten på et tidligere tidspunkt. Verdsettelsen av det fradelte areal skjedde ved skjønn, og overskjønnet utmålte vederlaget til 90 000 kroner, som ble ansett som markedsverdien av det fradelte arealet isolert sett. Kjøperen gjorde for Høyesterett gjeldende at vederlaget skulle vært utmålt etter ekspropriasjonsrettslige prinsipper til det verdiminus det innebar at hytta ikke lenger lå på en heleiet holme (differanseprinsippet). Kravet var dels begrunnet i Grl. § 105 (forbudet mot at det offentlige fratrar noen deres eiendom uten full erstatning) og dels i EMK (Den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen) p1-1 som også gir et visst vern om privat eiendomsrett.

Hovedspørsmålet for Høyesterett var hvilket verdsettelsesprinsipp som skulle legges til grunn for den delen av arealet som ved konsesjonsvilkåret var pålagt videresolgt til staten. Valget sto mellom erstatning for arealets omsetningsverdi isolert sett og erstatning for verdireduksjon på den gjenværende eiendommen etter fradeling. I omtalen her har jeg imidlertid konsentrert meg om det som etter min oppfatning er det privatrettslig mest interessante aspektet ved dommen: Høyesteretts analyse av kjøpers rettsstilling – både i forhold til Grunnloven § 105 og EMK p1-1 – i tiden før det er gitt konsesjon. Noe stikkordmessig er problemstillingen om kjøper har en ubetinget eller betinget eiendomsrett. Hvis eiendomsretten anses ubetinget, vil konsesjonsvilkåret fort måtte anses som en tvangsavståelse som må likestilles med ekspropriasjon etter Grl. § 105, og som vil gi krav på «full erstatning» slik dette er fastlagt i ekspropriasjonsretten. Hvis det derimot bare er en betinget eiendomsrett, er parallellen med ekspropriasjon fjernere og vederlaget må kunne fastsettes etter andre prinsipper, hvor det som kan utledes av overdragelsesavtalen som inngås med det offentlige for å oppfylle konsesjonsvilkåret, blir avgjørende. I prinsippet kan dette tilsi så vel høyere som lavere pris avhengig av avtalen, men for praktiske formål

vil vel neppe avtaletolkning kunne lede til noe høyere beløp enn det som ville vært «full erstatning» ved ekspropriasjon, men muligens til et lavere beløp. Tilsvarende vil det avgjøre om det er den såkalte «avståelsesregelen» i EMK p1-1(1) som skal anvendes eller «kontrollregelen» i p1-1(2) om det er snakk om et ubetinget eiendomserverv eller ikke. Hvis det er en avståelse krever p1-1(1) at det skal gis «rimelig kompensasjon», mens det ikke er noe bestemt krav om kompensasjon etter kontrollregelen. I samsvar med vanlige rettskildепrinsipper må det bero på en tolkning av den enkelte lov om kjøperens eiendomsrett skal anses som betinget eller ubetinget. Om det foreligger en ubetinget eiendomsrett – med en korresponderende tvangsavståelse – kan derfor stille seg ulikt etter Grunnloven § 105 og EMK p1-1. I den her omtalte saken tok Høyesteretts flertall klart standpunkt til at kjøpers eiendomsrett inntil konsesjon er innvilget er å betrakte som betinget. Grunnloven § 105 beskytter eiendomsretten, men ikke retten til å bli eier. Den samme forståelsen ble i dommen også lagt til grunn for EMK p 1-1; bestemmelsen beskytter ikke retten til å erverve eiendom. Den dissenterende dommeren la til grunn at kjøperen gjennom konsesjonsvilkåret var pålagt en grunnavståelse som ga krav på erstatning etter ekspropriasjonsrettslige prinsipper med vurdering av verdireduksjon på den gjenværende eiendommen. Mindretallet ga videre uttrykk for at det ville virke uheldig inn på eiendomsmarkedet dersom kjøpere jevnlig tok forbehold for konsesjon, samt at dette ville gjøre selgerens posisjon mer usikker og i tillegg skape hindringer for at staten smidig skal kunne gjennomføre ønskede eiendomserverv.

Det er viktig å merke seg at Høyesteretts flertalls synspunkt om betinget eiendomsrett bare gjelder kjøperens posisjon. For selgeren var overdragelsen opplagt ubetinget; han var ikke part i saken og risikoen knyttet til konsesjonsspørsmålet lå hos kjøperen. Om Høyesteretts syn

på at kjøper bare har en betinget eiendomsrett inntil konsesjon er innvilget også får anvendelse i forhold til annen lovgivning er mer usikkert. For eksempel vil det neppe være avgjørende for kjøpers kreditorer og deres dekningsrett at kjøper ikke har fått konsesjon (sml. dekningsloven § 2-2). Det følger imidlertid direkte av konsesjonsloven av 2003 § 15 at konsesjon er et vilkår for tinglysing. En rekke privatrettslige disposisjoner som blant annet belåning, pantsettelse og videresalg av eiendommen vil derfor være, om ikke umulig, så i hvert fall mer komplisert før konsesjon er innvilget. Det er også begrensninger i kjøperens faktiske disposisjoner over eiendommen i denne perioden. Etter konsesjonsloven 2003 § 20 har kjøperen forbud mot å foreta noe som forringer eiendommens verdi før konsesjonsspørsmålet er brakt i orden.

Dommen belyser risikospørsmål det kan være hensiktsmessig å tenke gjennom for en kjøper av en conse-

sjonspliktig eiendom. Et slikt spørsmål er om det bør avtalereguleres at eiendomsoverdragelsen bare gjennomføres dersom kjøperen får konsesjon. Herunder bør det også vurderes hva situasjonen skal være dersom konsesjon bare oppnås på vilkår som kjøperen anser uakseptable. Sett fra kjøperens side vil det også være ønskelig å avtaleregulere om kjøpesummen skal avhenge av eller justeres under hensyn til de konsesjonsvilkårene som blir fastsatt. Om det vil være praktisk mulig for kjøperen å få gjennomslag for denne typen betingelser i dagens eiendoms- og hyttemarked kan vel være mer tvilsomt. Hvis det er en viss usikkerhet knyttet til om konsesjon vil bli gitt på tyngende vilkår, vil imidlertid også selgeren kunne være tjent med at avtalen anviser forskjellige vederlag ettersom den faktiske prisen da kan bli høyere enn når kjøper må bære og innkalkulere hele konsesjonsrisikoen.

Marianne Reusch

Nytt i privatretten

Nytt i privatretten utgis av Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo i samarbeid med Cappelen Akademisk Forlag.

Hovedredaktør: Peter Lødrup
Forlagsredaktør: Eirik Spillum

Et doms- og emneregister for *Nytt i privatretten* er tilgjengelig på forlagets nettsider:
www.cappelen.no

Abonnement fås ved henvendelse til Cappelen Akademisk Forlag, telefon 22 98 58 25 eller telefaks 22 98 58 45

Et årsabonnement (2005) på *Nytt i privatretten* koster kr 440,-. Studentabonnement koster kr 150,-. Abonnementet løper til det blir oppsagt skriftlig.

Henvendelser om *Nytt i privatretten* rettes til:

Cappelen Akademisk Forlag
Postboks 350 Sentrum
0101 Oslo
E-post: jus@cappelen.no
<http://www.cappelen.no>

Nytt i privatretten © J.W. Cappelen forlag a.s 2005

Neste utgave kommer november 2005.